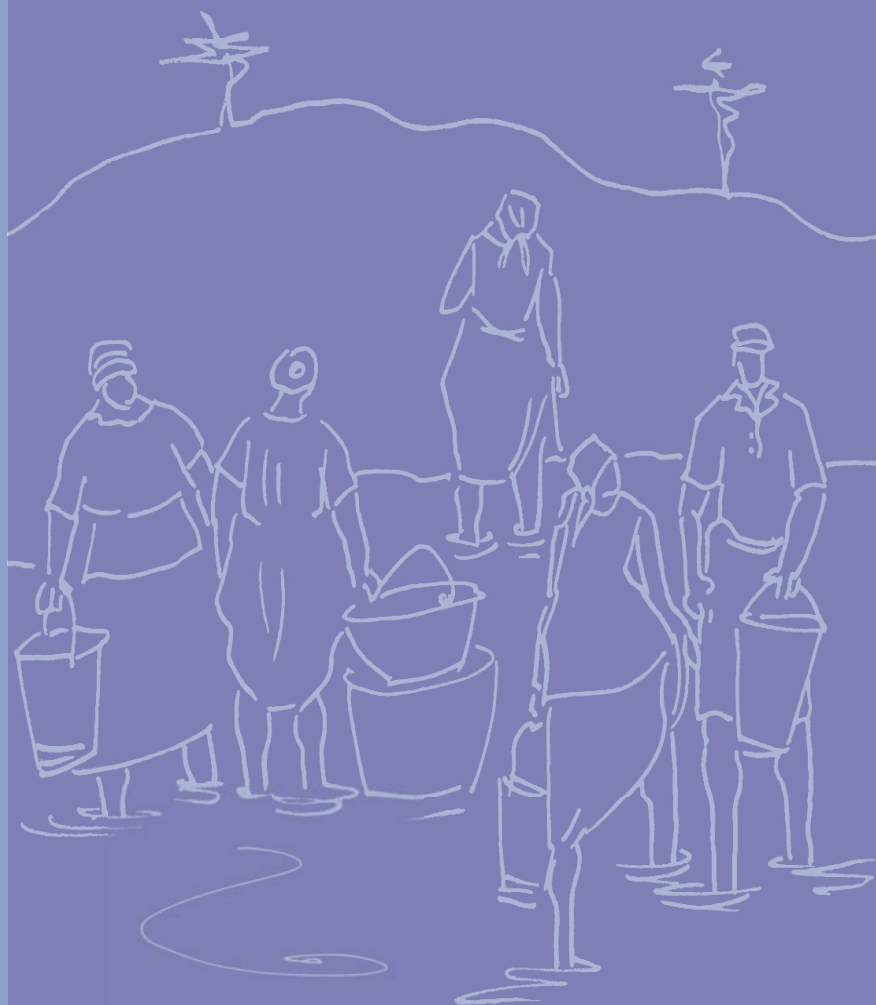

RHODES UNIVERSITY
Where leaders learn

AWARD
Association For Water & Rural Development

U DZHENELELA KHA VHULANGULI HA ZWIKO ZWA MADI

TT 291/06

Jane Burt, Derick du Toit, David Neves & Sharon Pollard

U DZHENELELA KHA VHULANGULI HA ZWIKO ZWA MADI

NGA Jane Burt, Derick du Toit, David Neves na Sharon Pollard

Yo Khakhululwa nga: Robert Berold and Mindy Stanford

Yo oliwa na U dzudzanywa: Martin Hiller

Yo nweledzelwa U fhindulelwa nga: Hilde Bakker

Yo fhindulelwa nga: Lutamo Ramuedzisi

December 2006

WRC Report No. TT 291/06

Khomishini ya Thodisiso ya Madi
Private Bag X03
Gezina
0031

www.wrc.org.za

ISBN No: 1-77005-504-5

ISBN Set No: 1-77005-500-2

Yo gandiswa Afrika Tshipembe.

Thandela ya Khomishini ya Thodisiso ya Madi ya vhu: K5/1434

Hoyu muvhigo u fanela u bulwa sa:

Burt, J.C.; du Toit, D.R.; Neves, D.; Pollard, S. 2005. *U dzhenelela na Vhulanguli ha Zwiko zwa Madi*. Khomishini ya Thodisiso ya Madi, Pretori

Khanelo: Hoyu muvhigo wo sedzuluswa nga Khomishini ya Thodisiso ya Madi (WRC). Thendelo a zwi ambi uri zwi re ngomu zwi sumbedza mihumbulo na pholisi dza WRC, na hone u bulwa ha madzina a mabindu kana zwibveledzwa zwa vhubindudzi a zwi ambi thikhedzo kana themendelo ya uri vha zwi shumise

Hei bugu yo lamedzwa nga Khomishini ya Thodisiso ya Madi. Ndi tshumisano vhukati ha Pfunzo ya zwa Divhahupo na Yuniti ya Mveledziso i bvelaho phanda, Yunivesithi ya Rhodes na Dzangano la Mveledziso ya the Association of Water and Rural Development (AWARD).

MULANGULI WA THODISIO

Dr Heather MacKay

Khomishini ya
Thodisiso ya Madi

MURANGAPHANDA WA THANDELA

Muphurofesa Vho- Heila Lotz-Sisitka

EESU, Yunivesithi ya Rhodes

MUTODISISI MUHULWANE

Mufumakadzi Vho

EESU, Yunivesithi ya Rhodes

VHATODISISI

Vho Derick du Toit

Vho David Neves

Vho Alistair McMaster

Mufumakadzi VhoBev Taylor

AWARD

University of KwaZulu-Natal

Vha Dilangaho

Muhasho wa Divhashango

Department, Yunivesithi ya
Rhodes

VHATHUSI VHA ZWA THODISISO NA NDANGULO

Mufumakadzi VhoBulelwa Nqweniso

Mufumakadzi VhoKatie Farrington

EESU, Yunivesithi ya Rhodes

EESU, Yunivesithi ya Rhodes

TSHIGWADA TSHA VHATHEMENDELI

Dr Sharon Pollard

Muphurofesa Vho- Peter Vale

AWARD

Muhasho wa zwa Polotiki,

Yunivesithi ya Rhodes

DWAF, Kapa Vhukovhela

Vho Willie Enright

Muphurofesa Vho- Caroline Palmer

Tshiimiswa tsha Thodisisoya

Madi, Yunivesithi ya Rhodes

MARANGAPHANDA

Mulayo wa Lushakawa Madi (1998) u vulela ndila vhathu zwavho uri vha kone u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM). Bugu iyi i amba nga uri u shela mulennzhe kana u dzhenelela ndi mini kha nyito.

Thodisiso ya bugu iyi yo yo itwa nga tshigwada tsha vho gudelaho Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) vhukati ha 2003 na 2005. Vhatodisisi vho da na themendelo mbili dza ndeme:

1. Kupfesesele kwashu kwa ipfi “u dzhenelela” zwi tou vha na vhukwamani thwii na uri ri langa hani zwiko zwa madi. Zwenezwo ri tea u khwathisedza ndivho yashu na tshenzhemo kha u dzhenelela kha WRM.(Ndangulo ya Zwiko zwa Madi)
2. Ri toda tsivhudzo yo teaho musii ri tshi pulana u dzhenelela kha zwa zwa WRM, hone tsivhudzo iyi i tea u kona u shandukisea uri maitele a u dzhenelela avhe o teaho kha nyimele inwe nainwe kana dzothe.

Bugu iyi yo khethekanywa nga kha zwipida zwivhili:

Tshipida, thoho *U dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi kha la Afrika Tshipembe*, zwi sumbedza uri mihumbulo yo fhambanaho ya vhathu na zwi anganyelwaho zwa tutuwedza uri vha nga langa hani zwiko zwa madi.

Tshipida 1 na tshone tshi talutshedza uri Ndangulo ya Madi kha Vhupo ho fhambanaho ha vha vha vho vhekanya Ndangulo ya ya Zwiko zwa Madi kha Zwiimiswa (WRM). Zwenezwo zwi sumbedza maga o rangaho phanda mbekanyo ya Pfaredzo dza Mazhendedzi a a Ndangulo (CMAs).

Tshipida 2, thoho *U dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi – mathomele o di sendekaho nga mushumo*, zwi nea ngeletshedzo na mihumbulo nga kha u dzhenelela kha zwa ndangulo ya zwiko zwa madi zwi nga shuma hani kha u ita mushumo.

Bugu iyi i to u vha manweledzo a bugu mbilidzi vhidzwaho u pfi U guda nga ha zwa u dzhenelela kha zwa u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi – *Tsedzuluso hafhukha la Afurika Tshipembe* (TT 293/06) na mathomele o di sendekaho kha kuthomele kwa Mushumo kha zwa u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (TT 289/06) yo nwalelwa vhadiivi/ vhashumi vha zwa Ndangulo ya Madi, nahone dzi a wanala u bva kha Khomishini ya Thodisiso ya zwa Madi.

ZWI RE NGOMU

Mvulatswinga

v

TSHIPIDA TSHA U THOMA: U DZHENELELA KHA VHULANGULI HA 1

U dzhenelela zwi amba mini? 2

Khethekanyo A: Vhulanguli ha Zwiko zwa Madi ha u dzhenelela 3

1. Mulayo ya Mutheo wa Pholisi 3

2. U wana zwine 'u dzhenelela ha amba zwone' 6

3. Dintho tseo ho Tshwenyehileng ka Tsona le Mathata 9

4. Maikutlo a ho nka karolo Taolong ya Mehloodi ya Metsi (WRM) 13

Khethekanyo B: Zwiimiswa zwa Vhulanguli ha Madi: 17
Dzitsumbo na Dzimbudziso

5. Nyimele ya zwa Matshilisano 17

6. Zwiimiswa zwa Vhulanguli ha Madi 17

7. Maitele a u thoma CMA 21

8. Ndila dzo fhambanaho dza u thoma CMA 24

9. Zwa u guda na Magumo 27

Khethekanyo C: U dzhenelela kha u thomiwa ha CMA: 28
Ngudo dza thodisiso Mbili

10. Ngudo ya thodisiso ya u thoma: U thoma CMA ya Inkomati WMA 28

11. Ngudo ya thodisiso ya u vhuvhili: U thoma CMA ya
Mvoti-Mzimkulu WMA 38

12. Magumo a Ngudo dza thodisiso 44

**TSHIPIDA TSHA VHUVHILI: U DZHENELELA KHA VHULANGULI
HA ZWIKO ZWA MADI: MUHUMBULO WO SEDZAHO KHA
MUSHUMO**

47

1. U langa tshiko	48
2. U dzhenelela 'ho linganaho' ndi hufhio?	49
3. Mutehvethadu wa WRM	51
4. U Lavhelesa na u Ingamela u dzhenelela	58
5. Ngudo ya thodisiso ya u dzhenelela ho sedzaho mushumo: Pulane ya Vhulanguli ga Vhubvanyeelo ha Mulambo wa Kat	61

Magumo

64

TSHIPIDA 1:

**U dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa madi
kha la Afrika Tshipembe**

U DZHENELELA NDI MINI?

Mulayo wa Lushka wa Madi u ramba munwe na munwe ane a shumisa madi uri a dzhenelela u dzhenelela kha tsheo dza madi uri madi a avhelwa hani, phadaladzwa hani na kufarelewe.

U “dzhelela kana u shela mulenzhe” vhukumakuma zwi amba mini? Thalusaipfi I amba uri u dzhenelela zwi amba ‘u shela mulenzhe kha zwinwe zwithu’, hone hu na ndila nnzhi dza kupfeselele kwa izwi.

Bugu iyi i talutshedza uri ndi ngani u dzhenelela uhu hu na ndeme kha tshikhala tsha ndangulo ya zwiko zwa madi. I sedza kha mulayo u langaho zwiko zwa madi na zwifhato na zwiimiswa zwa WRM. Zwi topola kana u ta na mihumbulo yo teaho na khanedzano nga ha u dzhenelela kha WRM. I sumbedza ndila nnzhi dza u vhumba zwiimiswa na khakuitele kwa WRM khaVhupo ha Ndagulo ya Madi (WMA). Mathomele aya a a tendela munwe na munwe a shumisaho madi uri a dzhenelele kha u dzhia tsheo dzo teaho kha vhathunahone dzine dza tsireledza zwiko zwa madi.

KHETHEKANYO A: VHUDZHENELELI KHA NDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI – THALUTSHEDZO NA MAHUMBULELE

1. MULAYO NA MUHANGA WA PHOLISI

Tshifhingani tsha khethululo, muvhuso wo dzhia tsheo dzothe nga ha ndangulo dza madi. Zwo vha zwi tshi konda uri vhathu zwavho vha kwamiwe. Kha u swikelela madi ho vha hu sin a u lingana nahone zwi tshi ya nga uri madi ayo a kha ndaka kana thundu ya nnyi kana tsini na ya nnyi. Vhathu vhatshena vho vha vha tshi swikelela madi u fhira vhathu vhatswu. Nga 1998 mulayo muswa, Mulayo wa Lushaka wa Madi (NWA), wo ita mbetshelo l sin a khethano nga lukanda kha ndila ya u dzhenelela kha zwa ndangulo ya zwiko zwa madina u netshedza madi.

Mulayo wa Lushaka wa Madi wo divhadza mihumbulo miswa ya ndeme nga ha pfanelo dzaadi:

- *Ndi nnyi ane anga kona u shumisa madi?* Nga fhasi ha mulayo wa kale, ndi vhathu fhedzi vhane mavu avha zwandani zwavho vha re na zwiko zwa madi kha shango ilo kana vha vha vhe tsini zwiko izwo vha vha na pfanelo dza u shumisa zwiko izwo zwa madi. Nga fhasi ha Mulayo muswa wa Lushaka wa Madi (NWA) munwe na munwe u na pfanelo dza u shumisa madi.
- *Ri tea u shumisa hani madi?* A huna zwiko zwa madi zwine zwa si vhe na tshikalo/(muelo) wa madi. Mulayo wa Lushaka wa Madi wo diimisela u ita uri madi a songo shumiseswa na uri o tsireledzea fhethu ha vhudi uri a do kona u thusa vhutshiloni kha zwothe zwi tshilaho.

Zwthu zwiraru zwi hulwane zwa Mulayo wa Lushaka wa Madi ndi:

1. Madi ndi a vhudi kha tshitshavha – a nga si langiwe lwa phuraivete.
2. U wana madi ndi pfanelo dza vhuthu – munwe na munwe u na pfanelo dzaao.
3. Hu ne madi a kuvhanganywa kan u dzhiwa hone hone, hu ne ha vha kha milambo ya mupo, ndi hone fhethu hu ne ra hu shumisa u langa madi.

1) *Madi ndi a vhudi kha tshitshavha*

Kha mashango manzhi, madi a shumisiwa zwa vhudi kha tshitshavha madzuloni a uri a langiwe lwa phuraivete. Tshitshavha, zwi amba vhathu zwavho, tshi tea nea tsheo kana u vha amba dzi fhele kha uri 'vhudi ha tshitshavha' zwi amba.

2) Madi ndi pfanelo dza vhuthu

Kha la Afrika Tshipembe, u swikelela madi o kunaho zwi dzhielwa nthu sa pfanelo dza vhuthu. Mupo na pfanelo dza madi dzo tsireledzwa kha Pfanalo dza Mulayo tibe wa la Afrika Tshipembea. Mulayo wa Lushaka wa Madi u khwathisedza zwa pfanelo dza vhuthu. Wo diimisela u humisela murahu zwo khakheaho zwa tshifhinga tshofhelaho. Mulayo wa Lushaka wa Madi u lingedza u nea ipfi kana muolom kha vhathu vhe vhe kale vha vha vha sin a pfanelo dza zwa politiki, na u nea ipfi kha zwiko zwa madi zwone zwine and na kha zwothe zwi tshilaho, zwine zwa kona tshila fhedzi nga madi.

Kupfesesesele kwavhudi kwa kwa pfanelo dza vhuthu dzi tendela vhathu uri vha dzhenenelele nga ndila l bindudzaho kha ndago ya zwiko zwa madi. Naho zwo ralo vhatodisisi vha bugu iyi vho wa uri vhathu a vha na kupfesesesele kwavhudi nga ha uri ` pfanelo dza vhuthu` dzi amba.

3) Fhethu hu vhulungwaho kana pfaredzo ndi hone kha uniti kana fhethu ha ndangulo ya zwiko zwa madi

Mikano ya milambo – madamu madi- ndi vhupo ha mupo hu ne milambo ya wana hone mvula. U yanga Mulayo wa Lushaka wa Madi, fhethu hu faredzwaho madi kha lino shango fhethu hu ne Ndango ya Zwiko zwa Madi zwa tea u tea hone, madzuloni a ndangulo kanamikano ya milambo. Hufaredzwaho madi ndi fhethu hu hulwane, zwenezwo mihumbulo ya vhathu nga Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) i tea u vha mihulwane u fhira muvhundu kana tshitiriki.

Arali ra humbula nga ha madi a Madamu lothe, u bva afho ri do sedzulusa ku shumisele kwa madi mathomoni a mulambwana kana mulambo (u shumisa mulambwana mathomoni) zwi khakhisa ndiesdzo dza ndeme kha kha u elela ha madi. Arali ra sedza zwiko zwa madi zwa damu lothe madzuloni a a u lavhelesa fhedzi kha kha muvhundu kana kana tshitirik, u dzhenenelela hashu zwi dovha zwa ndeme vhukuma.

MADI, U DZHENELELA, NA MULAYO WA AFURIKA TSHIPEMBE

Ndayotewa

Ndayotwa ya Afrika Tshipembe i dzhiela nthu zwa pfanelo dza u wana madi. Hezwi zwi amba uri munwe na munwe o tea u madi o liganaho na u kunakiswa nahone ane a kona u a swikelela kha uri a kone u a shumisa nduni kana mudini wawe. Ndayotewa i dovha hafhu ya tendela vhathu vhothe nga shango u shela mulenzhe kha tsheo dzothe dzine dza dzhiwa nga ha zwikwamaho matshilo avho.

Ndayotewa i amba uri ndi vhudifhinduleli ha Muvhuso u tshimbidza na u bveledza pfanelo dza madi na u netshedza madi.

Matshimbidzele: Muvhuso u tea thusa vhathu vhone vhane na tshitshavha uri vha divhe nga ha ku shumisele kwa pfanelo dza madi.

U bveledza: Muvhuso u tea u vhona uri hu na vhugudisi nga ha u shumisa madi lu neaho mutakalo, nga ha u tsireledza zwiko zwa madi, na nga ha ndila dza fhungudza u tambisea madi.

U netshedza: Muvhuso u tea vhekanya maitele Zwitirathedzhi zwa Madi zwa Lushaka na pulane ya nyito kha vhathu vhothe. Pulane ya nyito itea sedzeswa nga maanda kha zwigwada zwi zwi kundelwaho.

Vhadzulapo vhothe vha la Afrika Tshipembe vha tea u dzhia vhudifhinduleli kha kushumisele kwa madi na u dzhenelela zwiwulwane kha u dzhia tsheo nga ha kushumisele kwa madi a mdamuni.

MULAYO WA LUSHAKA WA MADI

Mulayo wa Lushaka wa madi u amba uri musi hu sa athu u dzhiwa tsheo nga Ndangulo ya ya Zwiko zwa Madi (WRM) Muvhuso u tea u ita uri vhathu vha wana tshifhinga tsha u dzhenelela kha ndila mbili dzi tevhelaho:

- 1) Vharenamikovhe na vhashumisi vha madi vha tea u kwamiwa nga ha liga inwe na linwe la Ndangulo ya Zwiko zwa Madi u bva mathomoni u swika magu-moni.
- 2) Musi tshinwe na tshinwe tshi sa athu u vha mulayo, ndivhadzo i tea u vhone kha Gazette ya Muvhuso, hu tshi rambiwa mirado ya tshitshavha uri vha netshedze mahum bulwa avho o tou nwalwaho.

2. U WANA THALUTSHEDZO I SHUMAHO YA ‘U DZHENELELA’

Naho Mulayo wa Lushaka wa Madi u tshi tou zwi bvisela khagala zwavhudi uri vhathu vha tea u dzhenelela Ndango ya Zwiko zwa Madi (WRM), a u buletshedzi zwavhudi uri zwi tea u tou itiswa hani?

Ho no divha vha thalutshedzo nzhi nga ha uri u dzhenelela zwi amba nahone pfanelo dza muvhuso ndi dzi fhio nauri vhakwameaho ndi vhafhio. Thodisiso dza bugu iyi dzi sumbedza u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi zwi nga itea nga ndila nnzhi dzo fhambanaho, tsumbo:

- Vhathu vha vha divhadzwa nga ha tsheo ya pholisi nahone vho rambiwa uri vha dise mihumbulo yavho.
- Vhathu vha shela mulenzhe kha khuvhanagno dza murerisanoe dzine dza nga tutuwedza tsheo ya dzi pholisi.
- Vhathu vha newa tshifhinga tsha u nekedza na maanda a u vouta nga ha Ndangulo dza Zwiko zwa Madi (WRM).
- Vhathu vha dzhenelela vha dzhenelela zwi hulwane kha u dzhia tsheo na u ita zwa pholisi ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi.

Ndi mushumo wav ha shumi kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madikha nyimele uri vha wane ndila dzine vhathu vha nga dzhenelela kha u fhata vhukoni ha u ita zwenezwo. Ndi zwa ndeme kana ndi zwa vhuthogwa uri vha vhudzise: “Ndi ngani vhathu vha tshi humbelwa uri vha dzhenelele?” na uri ‘Ndi vha fhio vhane vha tea u dzhenelela?’

TSHIPIKWA TSHA U DZENELA

U dzhenelela hu na zwipikwa zwivhili zwi hulwane: u wana mihumbulo ya vhathu (vhukwamani), na u vha dzhenisa kha kha zwa u dzhia tsheo, nga ndila i vhone kana i sa vhone.

Vhukwamani

Mulayo wa Lushaka wa Madi (NWA) u sumbedza uri vhathu vhane vha kwamea nga Mulayo munwe na munwe wa Zwiko zwa Madi na tsheo dzine dza dzhiwa dzi tea u itwa vhukwamani musi hu saathu u fhedzwa nga ha tsheo. Vhukwamani ndi tshipida tsha u dzhenele hune ya shumiswa nga u angaredza musi u dzhenelela ha nga tshi tshavha hu na thodea. Inwe ndila ya u kwamana na vhathu ndi nga u gandisa linwalwa la likumedzwa kha *gurannda ya Muvhuso* na u ramba vhathu uri vha dise mahumbulwa o tou nwalwaho. Inwe ndila ndi u tou amba nga ha pulane ya Mulayo wa Zwiko zwa Madi WRM na u humbelavhathu uri vha disa mihumbulo ya vho kha

mitangano ya tshitshavha.

Arali manwalwa o gzetiwaho a rumelwa nga fhethu hu nga ho dzi Laiburari, zwtirikini zwa mimasipala na kha dziofisi dza vharangaphanda vha sialala, a si vthathu vhanzhi vthane vha do fhindula. Vhathu vhanzhi vha nga fhindula arali manwalo o iswa kha vhathu vho khetheaho nahone vthane vha zwi takalela, nahone arali makumedzwa kana mugaganyo wa manwalo a itwa nyambedzano ngao kha dzi wekishopo hune mihumbulo ya vhathu ya rekhodiwa

U dzhia Tsheo

Udzhia tsheo nga ha u shela mulenzhe zwi a to dea musi vhathu vhothe vha tshi kwamea nga ndila l vhonealaho nga tsheo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, sa tsumbo musi hut shi khou itwa nyambedzano nga ha uri adi a fanelwa u avhelwa hani u bva madamuni. Ngauri a zwi konadzei uri muthu munwe na munwe a dzhenelelekha u dzhia tsheo, madzangano sa angaho Mazhendedzi a Ndangulo ya Madamu(CMAs), Madzangano a u Shumisa Madi (WUAs) and Mitangano ya Madamu (CFs) yo vhwewa say one ndila ya uri hu kone u dzhenelela kha thodea dza zwigwada zwo fhambanaho. Mushumo wa madzanganano ayo kana zwiimiswa ndi u imelela zwigwada zwo fhambanaho afho madamuni na uri vha kone u u tangana na dzhia tsheo nga ha Ndangulo ya Zwiko Zwa Madi(WRM). Vhaimelileli vha lingedza u swikela thendelanao, uri munwe na munwe a kone u wana mbuelo, hut shi katelwa zwiko zwa madi zwone zwine.

Muvhuso u toda zwiimiswa zwapo uri zwi dzhie vhedifhinduleli vhuhulwane ha Ndagulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) kha khethekanyo dzapo. U nekedza maanda a zwa u dzhia tsheo ndi tshipida tsha u nea vhudifhinduleli vhuhulwane na vhuiimeleli kha khethekanyo ya madamu. U thoma ha zwa CMA ndi ndila ya u shumisa u phadaladza ndangulo yaWRM.

ZWIITISI ZWAURI NDI NGANI VHATHU VHA TSHI TODA U DZHENELELA KHA MATSHIMBIDZELE A NDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI (WRM)

Hu na zwiitisi zwinzhi zwauri ndi ngani zwitshavha, zwigwada, vhatu vhone vhane vha tshi toda u dzhenelela kha zwa ndangulo ya zwiko zwa madi avho, u fana na:

U khwathisedza thodea

Vhathu vha a dzhenelela ngauri vha na thodea kana vha na mafhungo ane vha toda u shumana nao. U dzhenelela nga iyi ndila hu nga fhela musi thodea yo no khunyeledzwa nga ndila yone yone.

Uri vha pfele vha vhane vha zwo

U dzhenelela hu itisa uri vhatu vha dipfe vhe vhane vha `ndango' Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Musi vha tshi pfa uri vha vhane vhazwo, vha do dzhia vhudifhinduleli ha Ndangulo ya matshimbidzele a Zwiko zwa Madi (WRM) na kha zwiko zwa madi.

U humisela murahu u sa lingana ha zwa tshifhinga tsho fhelaho na ua u tangana thodea dza vhatu vhashu vha shayaho

U dzhenelela hu nga vha ndila ya u shandukisa u sa lingana ha tshifhinga ysho fhiraho na u wana thodea dza vhashai. Nga u dzhenelela, vha shai vha swika hu ne vha mandafhadzwa nahone vha dzhia vhudifhinduleli ha matshilo avho.

TSHAKA DZA U DZHENELELA DZI SHUMISWAHO NGA VHASHUMI VHA NDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI(WRM)

U vhumba vhukonani kha kubveledzele

U dzhenelela nga kha vhushumisani kana vhu konani kanzhi zwi itea kha tshiimiswa tsha tshiofisi sa CMA, tshine tsha vha na maanda a u tshimbidza nyito na u bveledza tshumisano. Tshumisano i nga itwa vhukati ha tshigwada tsha tshitshavha na Madzangano a si a Muvhuso kana zwinwe zwiimiswa. Tshumisano dzi nga itwa nga hu u itela u kona u shuma na manwe mafhungo, anga sa u lambedza u thomiwa ha CMA or u tandulula thaidzo.

U nea Ndivho ya Vhukoni

U nea Vhukoni zwi nea vhatu ndivho na fulufhelo li todeaho uri u dzhenelela huh u vhe hu anwaho mitshelo. Vhathu a vho ngo dowela u dzhenelela nndani ha musi vha tshi talukanya uri ndi ngani vha tshi ita ngauralo. Ndi ngazwo u nea vhukoni zwi zwa ndeme. Nahone, u dzhenelela ndi yone ndila ya nekedza ndivho kana vhukoni.

3. MBILAELO NA THAIDZO

Mirado ya Vhashumi kha Muhasho wa Zwa Madi na Madaka wa lushaka wo vhudza vhanwe vha vha todisisi nga ha mafhugo a shela mulenzhe nga dzinwe dza mbilahelo dza nga ha zwa mafhungo a u dzhenelela kana u shela mulenzhe. Mbilahelo dzavho dzi nga itwa manweldzo nga mbudziso dzitevhelaho:

- Zwiitwa nga Tshiimiswa, muvhuso na thsitshavha nga u angaredzatshi na vhukoni ha u dzhenelela?
- U dzhenelela uho hu a swikelelea naa?
- Ri nga kona hani u swikelela tshitshavha tsho khethululwaho?
- Ri do zwi divha hani arali u dzhenelela uho hu na thuso kha tshitshavha?
- Ri tea u dzhia kana u vhona udzhenelela maitele kana tshibveledzwa?

MBILAELO NA NGUDO NGA HA U DZHENELELA IWRM

A. U phadaladzwa Decentralisation or deconcentration?

Mulayo wa Lushaka wa Madi u amba uri Ndangulo ya Zwiko zwa Madi i tea u phadaladzwa –Zwiko zwa madi zwi tea u vha na ndanguo na u langwa kha vhupo hapo madzuloni khethekanyo ya lushaka. Tshipikwa tsha mulayo wa u phadaladza ndi u itela uri zwiimiswa zwi kone u vha na vhudifhinduleli kha vhadzulapo an uri vhadzulapo vha dzhenelele zwi hulwane.

Tshinwe tshifhinga u phadaladzwa a hu shumi nga ndila ine ha vha ho lavhelelwa ngaho nahone zwa shandukela kha zwa ita zwa ‘u sukumedzela’. U sukumedzela zwi talutshedzwa nga ndila ine muvhuso wa vhukati wa dirula muhwalo wa mushumo wa mba, hu sa nekedzwi muvhuso wapo tshifhinga tsho linganelaho kha u dzhia tsheo kana zwiko zwa u ita mushumo. Tshinwe tshifhinga Muvhuso wa vhukati u hwesa vhudifhinduleli ha mushumo kha muvhuso wapo ngeno u sa u sa sedzi uri muvhuso wapo una vhukoni ha u bveledza mulayo kana pholisi ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi nga ndila ya u dzhia vhudifhinduleli.

MASIA A VHUGUDI

Kha manwe mashango, u phadaladzwa zwo tshimbila zwavhudi musi zwiimiswa zwapo zwo nekedzwa vhudifhinduleli ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, nahone hu na thendelano yavhudi ya zwa mulayo nga ha zwa u dzhenelela kana u shela mulenzhe. Zwi tshimbila zwavhudi nga ngona arali khethekanyo dzothe dza muvhuso na dzangano linwe na linwe li tshi divha mushumo walo, kana mushumo wa vhudi kha u khwathisa zwa u dzhenelela ha vhathu.

B. U swkelela vhashai

Vhathu vhanzhi muvhusoni wa lushaka na wa ridzhini, ni pfa uri ni kundelwa u u swikela vhashai na hone ni a ni sa divhi uri ni nga swikelela hani uri vhathu vhashayaho vha nga dzhenelela. Honeha, hu na vhufulufheli kha muvhuso wa vhukati uri hu na zwine vhaita nga nyimele.

Zwiimiswa zwo no, vhekanywa hu u itela u tutuwedza tshi tshavha uri vha dzhenelele kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, nga Maanda mMitangano ya Madamu(CFs), na Madzangano a vhashumisi vha Madi (WUAs). Musi zwiimiswa zwo no vhewa, tshitshavha tshinwe tshifhinga vha vha sa divhi uri zwi shumiswa hani. Hu nga divha hu na zwiitisi zwa uri ndi ngani zwiimiswa zwiswa zwi sa shumiswi. Sa tsumbo, zwi nga vha zwi sa dzhenelelelani kha maitele na mashumele apo.

MASIA AVHUGUDI

Ndi zwa uri ndeme uri CMAs uri hu wanale ndila dza u shuma na maitele apo na mishumo I re hone. Hezwi amba u vha na thonifho na kha ndivho ya vhathu vhapo.

Musi hu tshi vhewa CMA ndi zwa ndeme u arali vhathu vhapo vha tshi swikelela u lingana madi vhothe, na uri arali hu na u lingana ho kha u dzhenelela kha zwa u dzhenela kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM). Arali hu si na u lingana, vhadzulapo a vha nga do imelelwa nga ndila yone kha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu(CMA). U lavhelesa zwa u sa lingana zwi nga sumbedza uri zwa Ndinganyiso ya Vhupo ha Madamu (CMA) hu ne ha fanelwa uri hu fhatwe hone vhukoni.

C. Vhuimeleli

Thaidzo dzi mbo div ha hone arali vhuimeleli vhu songo tshimbidzwa zwavhudi. Zwiimiswa zwa vhuimeleli zwi fanela katela vhathu vha zwi gwada zwo fhambanaho. Naho vhuimeleli vhu tshi katela zwigwada zwothe, hezwi zwi vha zwi sa ambi uri hu do vha na u dzhenelela uho hu do vha havhudi. Mafhungo sa angaho u takalewa nga vha vhathu vha re na mukovhe, vha vhukuma, na maanda zwi nga thithisa u dzhenelel nga ndila isi yavhudi.

- *U takalelwa nga vhathu vha re na mikove Stakeholder interests:* Vhanwe vhathu vha nga thetsheswa u fhira vhanwe nga nthani ha tshiimo tsha masheleni avho kana u vha na vhutumanyi ha zwa politiki. U takalelwa nga vhanwe vhathu kana zwigwada zwi nga newa vhuimo ha phanda kha ndavhuko ya muthu na vhubvo ho khwathaho. Mbilaehelo dzapo dzo khetheaho dzi nga amba uri ndi vhafhio vho imelelwaho nahone vha tea u dzhenelela u swika ngafhi.
- *U uimelela ho teaho:* Vhuimeleli vhu a shumisiwa tshinwe tshifhinga u hu wanale zwa vhukuma kana uri hu matshimbidzele a zwithu zwavhudi

kha muvhuso, madzuloni a u tendela uri vhathu vha re na mukovheuri vha dzhenelele.

- **Maanda:** U dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) zwi amba u kovhana maanda kha vhathu vhothe. U kovhana maanda zwi vha zwi tshi khou amba hu na thodea vhuimeleli ha vhudi kha zwitshavha zwothe, mivhala na mbeu. Ndinganyiso ya maanda nga mbeu vhukati ha vhanna na vhafumakadzi – zwi dzulela u vha zwithu zwa ndeme.

VHUPO HA VHUGUDI

Ndangulo ya zwiko zwa Madi (WRM) kha la Afrika Tshipembe I tea u ita ndinganyiso kha masia othe. U tshila ha vhathu na vhubvo ho khwathaho ndi zwa ndeme u fhira u takalela ha vhathu kha zwa tshifhinga tshituku tsha zwa mveledziso ya ikonomi. He zwo zwi tea u dzhielwa nthu hu u itela uri vha fumakadzi kana zwinwe zwa zwigwada zwo kondiselwaho avha bviselwi kule kha maitele aya.

D. U fhata vhukoni

U fhata vhukoni kha vhathu zwi zwi vha lugisela na u vha fnza kha zwa u dzhenelela kha ndanguloya zwiko zwa madi. U fha vhukoni a zwi itei fhedzi kha vhashai kana vhathu bha songo funzeaho – Vhathu vhothe vha toda thikedzo uri vha vhakone u pfesesa milayo, pholisi na zwa saintsisi ire hone kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi WRM.

VHUPO HA VHUGUDI

U kona u dzhenelela lwa tshothe, vhathu vha re na mukovhe kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) vha tea u pfesesa pholisi ya zwa madi, saintsisi ya zwa mupo, mulayo, na pfanelo dza vhuthu. Vha tea u pfesesa uri madzangano a zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi i shuma hani nahone zwiimiswa na madzangano a zwi hone uri vhakone u thusalea.

Maitele a ndangulo kha Ndangulo ya zwiko zwa Madi zwi bvaho kha mashango o bvelaho phanda. Vhathu vha so ngo dowelaho u shumisa maitele ayo kanzhi vha vha wan uri zwi a vha kondela vhukuma u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Vhathu vhanzhi zwi a vha na ndalukanyo yo teaho na zwa sisiteme ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, hu ne ha vha hu tshi kho u thomiwa lushaka luswa lwa luambo na ndila ntswa dza u ita zwithu.

Vhathu vha tea u vha na ndivho ya zwa thekiniki, vha tea hafhu u kona u pfesesa thinwaipfi ya 'demokirasi' na 'u dzhenelela'.

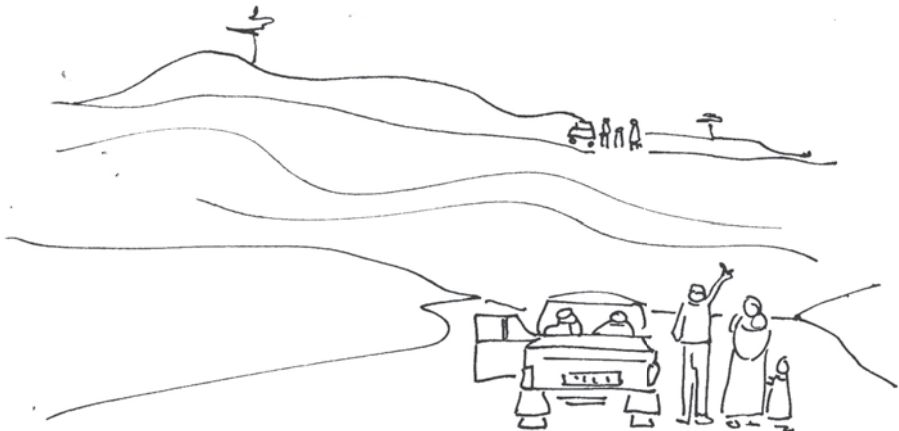

E. Thuso ya u dzhenelela

U fhata vhukoni ha vhathu uri vha dzhenelele na u vhea zwiimiswa zwa u fhata kana u gudisa vhukoni zwi nga shumisesa tshifhinga tshinzhi na masheleni manzhi. Arali vhugudisi ha vhukoni ho itwa nga ndila yoneyoen, zwi vhulunga tshifhing ngauri zwi funza vhathu uri vha kone u di langa vhone vhane. Musi mukonanyi o shumiswa kha u fhata vhukoni, ndi zwa ndeme uri vha langwe nga ndila yone yone na uri vhathu vha re Ndangulo ya Zwiko zwa Madi zwa zwiimiswa zwpo vho gudiswa kana u pfumbudzwa, uri zwikili na ndivho a zwi lozwei kana a zwi lovhi musi musikukonanyi na a tshi tuwa.

MBUNO KANA VHUPO HA U GUDA

Ndi mushumo wa muvhuso u vhona uri hu na u dzhenelela kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi na u vhona uri hezwi zwi bvela phanda lwa tshifhinga tshilapfu. Masheleni na vhathu vha re na vhukoni vha tea shumiswa nga ndila yavhudi.

4. MAHUHUMBULELWA NGA HA U DZHENELELA KHA ZWA NDANGO YA ZWIKO ZWA MADI (WRM)

Maitele a u dzhenelela ndi zwithu zwo lapfa vhukuma, nahone a zwina mvelelo na zwenezwo dzine vhashumi vha dzi lavhelela. Havha ri amba nga zwi-humbulelwa zwa fumi zwine vhashumi vha Ndangulo dza Zwiko zwa Madi dzine vhanwe vhashumi vha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi vha vha vhe nazwo nga ha u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi(WRM).

Muhumbulo 1: U dzhenelela hone hune hu do ita zwithu zwa vhukuma na tsheo yo khwathaho.

Na zwa uri u dzhenelela kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi tshinwe tshifhinga zwi thivhelwa nga u sa lingana ha maanda. Zwigwada zwa zwitshavha zwo fhambanaho zwi dzulela u vha kondela uri vha ambe nga ha mafhungo a zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi(WRM) na vhane vha shango na vho rapolitiki vhapo. Vhashumi vha tea u humbula nga ha u sa lingana ha maanda hu re hone nga u tavhanya, arali zwa sa ralo zwi nga vha kondela lwa tshothe.

Muhumbulo 2: U vhewa ha zwiimiswa zwingaho sa Ndangulo ya vhupo ha Madamu,, Madzangano a Vhashumisi vha Madi na Mitangano ya Madam I do ita uri hu vhe na u dzhenelela.

Tshiimiswa tshone tshine tshi nga si kone u ita mushumo wotha wa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi(WRM) musi hu tshi vhambadzwa na Mulayo wa Lushaka wa Madi.

U dzhenelela kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi a zwi itei ngauri ha vha na milayo na zwiiswa. Zwi toda vhurangaphanda, nga maanda hune zwigwada zwa zii tsha vha zwa vha zwi songo dzudzanyea lwa tshothe na hune ha vha hu na phambano khulwane ya maanda vhukati ha vho pfumaho na vhashai.

Musi vhathu vha tshi humbula nga u dzhenelela kha zwiimiswa zwapo, vha dzulela u humbula nga zwithu hezwi:

- Ndi vathu vha ngana vhane vha do dzhenelela?
- Vhathu vhothe vho imelelwa?
- Komiti I do dzudzanywa nga ndila de?
- Komiti I do tangana lini?
- Ndi mini tshine tsha tea u do dzhenelela kha ndayotewa ya dzangano lapo?

Hone mbudziso khulwane ndi ya uri: 'Dzangano li na thodea dzi fushaho

vhathu naa?’ arili zwi so ngo ralo, mirado I do fhelelwa nga dzangalelo nahone vhatutshel dzangano.

Muhumbulo 3: Vhune ha vhadzulapo na u takalela kana lutamo lwavho lwo sumbedwa

Zwigwada zwa vhadzulapo a zwo ngo bvisela lutamo lwavho kana vhune havho khagala. Tshigwada tshi nga vha tsho imelela vhathu vho fhambanaho na vhune ho fhambana, tsumbo tshaka dza vhubindudzi na dzibulasi, dzi shumisaho madi kha bulasi dza zwibveledzwa zwituku.

Muhumbulo 4: Nga mvelo vhathu vha a takalela u dzhenelela

Vhanwe vhathu vha vha do dzulela u vha na muhumbulo yavhudi and na hone vha shelaho mulenzhe kana u dzhenelela vha do dzulela u swikela thendelano ine ya tanagaanedzeaho kha vhathu vhothe ya dovha hafhu ya tsireledza. Hone a ri tei u humbulela uri izwi zwi do itea. Tshinwe tshifhinga avhatakaleli u dzhenelela zwa mufhindulano. U dzhenelela hu nga divha na mbuelo dzi si dzavhudi na luthihi. Hu nga divha na khudano dzi songo tandululwaho. Tshinwe tshifhinga thendelano dzi a swikelelwa dzine dzi si thonifhe phambano vhukati ha vhathu.

Muhumbulo 5: U dzhenelela hu do fhungudza khudano

Muthu ho ngo tea u humbulela uri u dzhenelela hu do so kou itea nga hone hune na u fhungudza khudano. Nga inwe ndila, mafhungo a khudano a tshinwe tshifhinga a vha o tea, a ita uri munwe na munwe a vhe na ndivho ya mafhungo othe, hu tshi katelwa na thodea dza zwigwada zwi shayaho. Tshifhinga tsha khudano tshi nga livhisa kha khudano dza vhudi kha vhadzulapo.

Muhumbulo 6: Zwiimiswa zwo fanelaho ndi zone zwi todeaho

Kha la Afrika Tshipembe rikhou thoma u shumisa sisiteme dza ndangulo dzo teaho kha mafhungo a u dzhenelela kha Ndangulo ya zwiko zwa Madi (WRM). Naho zwo ralo, fhethu hunzhi tswikelelo ya madi I kha di langwa nga zwiimiswa zwa khoro dza sialala nga ndila I songo tou khethiwa zwavhudi hone ya ‘sialala’. Vhanwe vhathu vha tenda uri vhafumakazdi vha na ndangulo kha sisiteme ya sialala. Vhanwe vha amba uri vhafumsksdzi vha vhupo ha mahayani a vha sokou dzhelela arali vhanwa vha honet. Dzinwenthodisiso dzi kha di todea needed u kona u wana uri zwigwada zwa vhafumakadzina zwigwada zwi songo dzudzanyeaho zwa tshitshavha vha nga thoma hani u vha tshipida tsha zwiimiswa zwiiswa zwa udzhenenelela.

Muhumbulo 7: Ku shumisele kwa madi ndi ndila yavhudi ya u khethekanya vhadzulapo

Arali vhathu vha tshi tea u dzhena kha 'zwa kushumisele kwa madi' khethekayo dzine dze vhathu vha dziita, zwi nga itea vha pfa zwi songo vha fara zwavhudi. Hun a khonadzeo ya uri vha dzhenelela vha so ngo vhofholowa.

Muhumbulo 8: maitele a u dzhenelela na u ita nyambedzano zwi khagala
Tshifhinga tshinzhi vhathu vha humbula uri maitele a u dzhenelela khagala'khagala' – zwuri a hu na u fulufhedzea kana zwa tshandanguvhoni ngauri munwe na munwe u khou dzhenelela. Hone hezwi zwi nga vha zwi si zwone. Sa tsumbo, vhathu vha nga dzumba manwe mafhungo hu u itela bvelela nga kha vhanwe vha dzheneleli kha nyambedzano.

Muhumbulo 9: U dzhenelela ndi u ita uri zwiko zwa madi zwi vhe zwo khwathaho lwa tshifhinga tshilapfu

Kha vhadzulapo vha Vhupo ha ndangulo ya Madi (WMAs) a vha humbuli ha vhudi ha u vha mudzulapo wa henfho musu vha tshi lingedza u swikela thodea dzavho. Zwavhukuma, vhalavhelesi ndangulo ya zwiko zwa mupo vha ri vhadzulapo vha do dzhenelela kha nyambedzano tshifhinga tshothe arali vha tshi lavhelela u zwi hu u u itela vhone vhone nga u ambedza nndani ha uita dzinwe ndila vho.

Muhumbulo 10: Vhathu vha dzhenelela nga nthani ha mbilaelo dza zwiko zwavho

Hezwi zwi nga div ha ngoho, hone hu nga di vha na zwiitisi zwa uri ndi ngani vhathu vha tshi dzhenelela, tsumbo :

- Mbadelo: Kha vhunwe Vhupo ha Ndangulo ya Madi (WMAs) vhadzulapo vho badelwa u da mutanganoni.
- Ndambedzo ya zwa Ikonomi: Vhathu vha dzhenelela vha na fulufhelo la u do wana mushumo, hu nga di vha u bva kha zwiimiswa zwa ndangulo ya vhupo ha madi, kana nga dzinwe ndila dza u dzhenelela kha (Ndangulo ya Zwiko zwa Madi)WRM.
- Thodea dzi sa vhone: mutangano u nga di vha tshifhinga tsha uit zwa u tangana zwa matshilisano. Vhanwe vhathu vha nga kungwa uir vha dzhenelele mitangano nga nthani ha uri hu a fhiwa zwiliwa. Tshinwe tshifhinga vhathu vha a swika musu hu tsini na u la zwiliwa nahone vha tuwa musu vha tshi fhedza u la zwiliwa.
- Maleludzele: Vhadzulapo vha nga dzhenelela nga nthani ine zwi yhu zwa tshimbizwa ngayo. Vhathu vha bvaho kha zwitshavha zwi shayaho vha nga dzhenelela ngauri vha vhone uri zwililo zwavho zwi a thetshelisiwa; kana ngauri vha wana uri mitangano na dzi wekishopo zwi sa vha shushedzig;

kana thimu ine ya khou tshimbidza zwithu yo di imisela u vha shumela.

- Tshifanyiso tsha phato: Vhathu vhanzhi vhane vha shumisa madi vha nga dzhenelela hu u itela uri hu kone u vhonelela uri tshi tshavha tshi a kona u thetshesela vhanwe nahone vha na mbilahelo nga ha zwiko. Tshiitisi tshavho tshihulwane hu nga vha u toda u fhungudza u hanelela kha mishumo yya madamuni.

KHETHEKANYO B: ZWIIMISWA ZWA NDANGULO YA MADI – MBUDZISO NA TSUMBO

5. ZWA MATSHILISANO

Afrika Tshipembe lo diimisela u fhata zwiimiswa na madzangano zwo di sdeka nga zwa ndinganyiso, vhukoni na ndondolo yo khwathaho. Thodea dza u dzhenelela dzi bva kha milayo iyi.

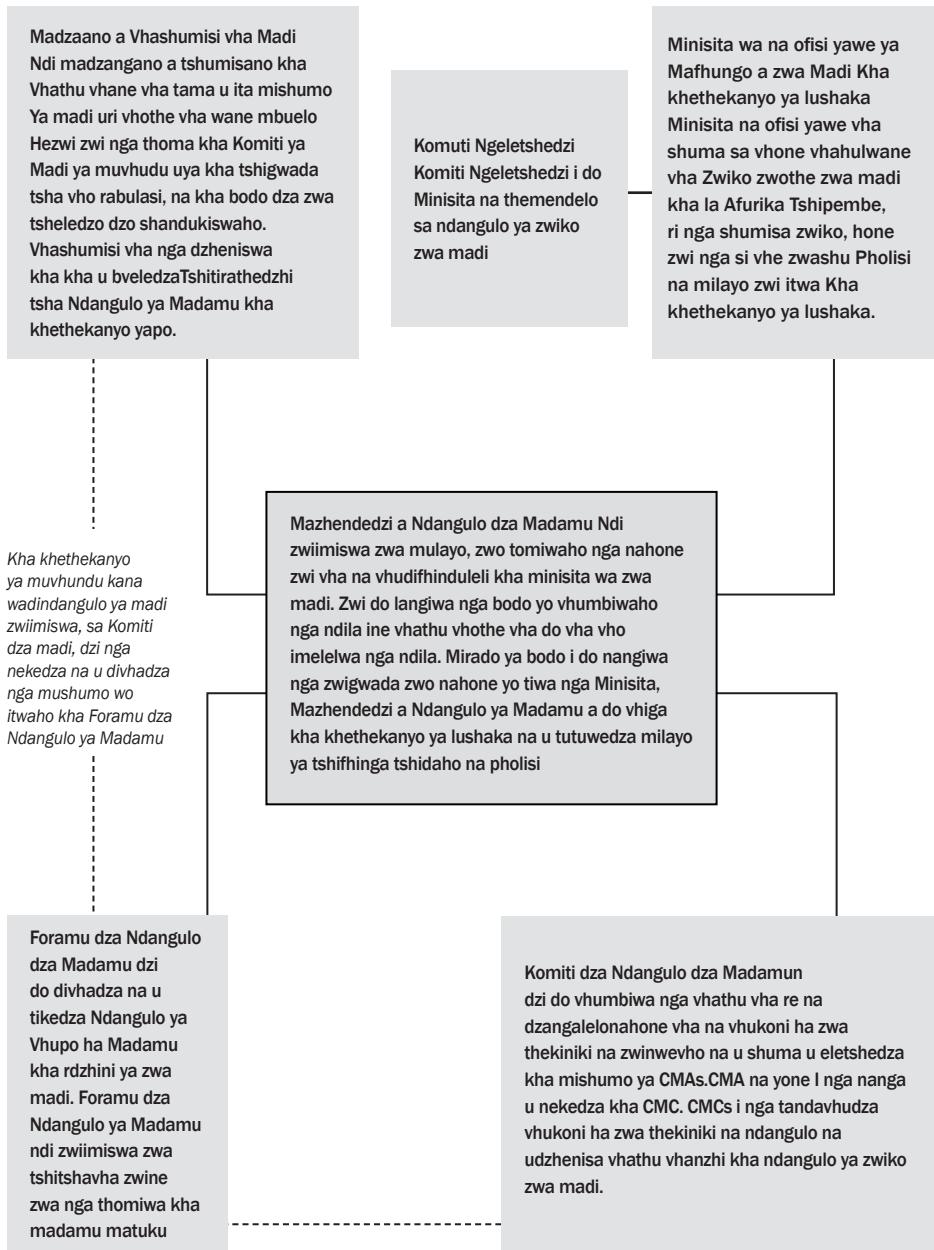
Mulayo wa Lushaka wa Madi u sumbedza uri maitele a u vhea Ndagulo ya Vhupo ha Madamuni (CMA) itea u vha l dzhenelelanaho. Mulayo uri hu fanela u vha na vhukwamani ho tandavhuwaho, na uri vhathu vhothe vha fanela u vha vho imelelwa. Thodea iyi l khulwane i katela maitele o fhambaho a u dzhenelela kha damu linwe na linwe.

6. ZWIIMISWA ZWA NDANGULO YA MADI

Ndangulo khulwane ya vhupo ha madi dzi vhidzwa upfi Ndangulo dza Vhupo ha Madi (WMAs). Zwiiswa zwo hwalaho vhudifhinduleli ha WMAs zwi vhidzwa upfi Ndangulo ya Mazhendedzi a Madamu (CMAs). Ndangulo ya Mazhendedzi a Madamu dzi thusiwa nga zwinwe zwiimiswa zwa ndangulo zwine ngazwo vhathu vha nga kona u dzhenelela. Hezwi zwi thoma kha Madzngano aVhathu vha shumisaho Madi (WUAs) ane avha madzangano o di nwalisaho na vhashumisi vha madi, kha vhadzulapo vha so ngo tou dzudzanyeaho lwa tshothe Foamam dza Ndangulo dza Madamu (CMFs, dzi dovha hafhu dza vhidzwa Mitangano ya Madamu kana Foramu dza Madamu kana CFs).

Nyolo ire afho fhasi i sumbedza uri zwi shumiswa izwo zwi shumisana hani. Ndangulo ya Mazhendedzi a Madamu ndi tshiimiswa tshavhukati tshine tsha pfananya zwinwe zwiimiswa.

NYOLO I bva kha Sgazzin, T.,Du Toit D 2002 mafhungo a tswikelelo: Potifolio ya Phurofeshinala, unit. Thandela I no pfi 'Save the sand'TSHIPUGA. Afurika Tshipembe

Nga 2006, vhunzhi ha zwiimiswa izwi zwo vha zwi saathu u vha hone. Ho vha hutshi tou vha Mazhendedzdi mavhili a Ndangulo yaVhupo ha Madamu mavhili fhedzi CMAs o no thomiwaho, na maaitele a u shandukisela maitetele a Bodo dza kale dza zwa Tsheledzo zwi tshi ya kha WUAs zwo vha zwi tshi khou ongolowa. Hone Foramu dza Madamu dzo vha nnzhi kha la Afrika Tshipembe, dzi tshi fhambana u bva kha ano no shuma na asa shumi. Dzinwe dza dzo tendelwa nga Muhasho wa Zwa Madi na Madaka (DWAf), hone ngeo zwinwe zwo vha zwi tshi kha di lwela uri zwi tendelwe.

Muhasho wa Madi na Zwa Madaka wo nwala zwi dodombedzwa zwa ngeletshedzo nga ha uri zwiimiswa zwa ndangulo ya madi zwi tea u shuma nga ndila de. Manwalwa aya anga wanala kha ofisi ya lushaka ya DWAf.

Ndangulo ya Mazhendedzi a Madamu

Tshipikwa tsha Ndangulo ya Mazhendedzi a Madamu (CMA) ndi uri vhatu vhothe vha re na mukovhe kha Vhupo ha Ndangulo ha Madi ho katelwa kha ndangulo ya zwiko zwa madi. Musi CMA yo no thomiwa, mushumo wayo ndi u pfananya mishumo na u dzhenelela ha vhatu vhothe na zwiimiswa zwa ndangulo ya madi kha Vhupo ha Ndangulo ya Madi (WMA). Hezwi zwi itea nga u ya nga Tshitiratedzhi tsha Ndangulo ya Madamu (CMS).

Mulayo wa Lushaka wa Madi wo vhea zwithu zwa ndeme zwi vhumbaho Vhupo ha Ndangulo ya Madamu (CMA), ho ya tendela vhatu vha re kha Vhupo ha Ndangulo ya Madi (WMA) uri vha khethe zwithu zwine zwa nga kweana zwothe zwavhudi. Zwa mulayo zwi todeaho ndi zwauri Vhupo vhunwe na vhunwe ha Ndangulo ya zwa Madamu itea u Ingwa nga Bodo Mbusi yo vhwaho nga Minisita wa Zwa Madi na Madaka. Zwinwe zwa zwe zwa dzinginywa na u tendelwa nga Vhupo ha Ndangulo ya Zwa Madamu CMA zwo fhambana tshothe, ngauri CMA inwe na inwe ina vhatu vha yo vho fhambanaho na zwiko zwa masheleni.

Musi CMA yo no di thomiwa, zwi nga itea ya si dzhie vhudifhinduleli hothe nga kathihi. Tshitafu tshuiswa tsha CMA tshi do toda tshifhinga tsha uri vha fhate vhukoni havho na u vhea themamveledziso. Minwe ya mishumo ya CMA'I nga di lwa tshifhinga nyana nga zwinwe zwiimiswa, sa Bodo ya zwa Madi kana Madzangano a Vhashumisi vha Madi.

Madzangano Vhashumisi vha Madi

WUA ndi dza ngano lo ridzhisitariwa lwa mulayo na hone lo vhumbwa nga vhatu vho fhambanaho vha shumisaho madi a madamuni. Vha a shumisaho vha tea u vha vho dinwalisa na vhashumisi vha madi – ha vha ndi ra dzi indesiter, kana vho rabulasi, kana vha dzi masipala. Vhatu vha

shumisaho madi midini yavho a vha ngo lugela u dinwalisa sa vhashumisi vha madi. WUA ndi vhanwe vha vhathu vho angaredzwaho kha u vhewa ha Ndangulo ya Vhupoha Madamuni (CMA).

Bodo dzothe dza Tsheledzo dzo shandukiselwa kha WUAs. Hezwi zwi amba uri nga ndila ya u dzhenelela uri vha shumisi vha madi vhe vha vha vha songo imelelwa tshifhingani tsha Bodo dza Tsheledzo dza muvhuso wa khethululo na vhone vha a dzheniswa kana u katelwa.

Mitangano ya Madamu

Mitangano ya Madamu (CF, ine ya dovha hafhu ya vhidzwa Mitangano ya Ndangulo ya Madamu, CMF) ndi dzangano li lo vhwaho nga DWAF, kana nga vhashumi vha Ndangulo ya Zwko wa Madi (WRM), kana nga tshitshavha tshone tshine. Mitangano ya Madamu ndi mitangano ine ya dzhenelelwa nga vhadzulapo. Tshinwe tshifhinga vha vha vho vhewa nga DWAF hu u itela ndila dza vhudavhidzani na vhadzulapo. Mutangano wa Madamu u nga vha hone kha vhupo ho fhambano ha madamu kana zwidanwana.

Mitangano ya madamu i nga farwa nga zwigwada zwa vhathu vhane vha vha vha tshi khou toda u amba nga ha mafhungo a ndangulo ya madi. Musi ayo mafhungo ono ambiwa nga hao, foramu l nga di fheliswa, kana l nga di iswa phanda na u lavhelesa manwe mafhungo

Komiti dza Ndanulo ya Madamu

Komiti ya Ndangulo ya Madamu ndi vhathu vha vha imeleli vho teaho vha tikedzaho Mazhendedzi a Ndangulo ya Madamu kha mishumo ya Komiti ya Ndangulo CMCs nga kha zwidanwana zwo fhambanaho kha Vhupo ha Ndangulo ya zwa Madi (WMA) ndi tshinwe tsha mishumo ya Vhupo ha Ndangulo ya zwa Madi CMA.

Komiti ya Ngeletshedzo

Komiti ya Ngeletshedzo ndi ine ya todea lwa mulayo, i eleletshedza Minisita nga ha zwa Mafhungo na zwa Madaka nga ha kubveledzele kwa Vhupo ha Ndangulo ya zwa Madi (CMA) na Bodo Mbusi. Mirado ya yo yo nangwa nga vhadzulapo kana vha madzangano avha dzulapo.

7. MAITELE A U THOMA KU BVELEDZELE KWA NDANGULO YA VHUPO ZWA MADAMU CMA

Mulayo wa Lushaka wa Madi u sumbedza uri Mazhendedzi a Ndangulo ya Madamu a nga thomiwa nga Minisita kana vhadzulapo. U swikela zwino Ndagulo dza Vhupo ha Madi dzo no thomiwa nga Muhasho wa zwa Madi na Madaka vhuimoni ha Minisita. Muhasho wa zwa Madi na Madaka u ita mushumo wa CMA'u swikela CMA itshi kona u ita mishumo ya yo. DWAF I na vhudifhinuleli ha u ha u tutuwedza na u nea thikedzo u dzhenelela hapo kha u dzhenelela kha ndangulo ya zwiko zwa madi u swikela CMA i tshi nga kona u diitela nga yone ine.

Tshinwe tshifhinga Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) yo vhewa kha zwiimiswa zwituku zwi ngaho Foramu dza Madamu na madzangano a zwa u shumisa madi zwo no di vhumbiwa. Tshinwe tshifhinga zwiimiswa zwituku zwi tea u vhewa nga vhenevha vhatihi vhane vha khou vhumba CMA yo ne ine. Kha manwe madamu vha shumi vha DWAF vho vhumba zwiimiswa zwituku sa ndila ya u bveledza na u nekedza thikedzo kha vhadzulapo vhane vha khou vhane vha khou dzhenelela. Mathomo a ya a nga fhata mutheo wo khwathaho wa u dzhenelela nga vha dzulapo kha zwa u dzhenelela Ndangulo dzaZwiko zwa Madi (WRM).

Mathomo maitele zwi dzhia tshifhinga Ndangulo ya Vhupo ha Madamuni (CMA). Arali zwi tshi itea nga u tavhanya, u dzhenelela nga zwigwada zwo khethululwaho zwi do dzulela u ambiwa nga hazwo. Madzuloni a u tshimbidza zwithu nga u tavhanya, Vhashumi vha Zwiko zwa Madi (WRM) vha tea u di lugisela nea tshifhinga na zwishumiswa kha vhashumeli, vha gudisi, vhatutuwedzi u swikela vhathu vha tshi nanga uri ndi vha fhio vhane vha tea u vha imelela.

Maitele a u thoma zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu a na ndila mbili dzo khethekanaho:

1. U bveledza mathomo a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu
2. U nanga Bodo ya Khorombusi

Muhasho wa zwa Madi na Madaka wo gandisa zwidodombedzwa zwa ngeletshedzo nga ha khethkanyo idzi dzothe, dzi angaredzaho zwa u amba nga thodea dza u dzhenelela.

Tshipida 1. U bveledza mathomo a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu
Vhadzulapo vha disa mihumbulo ya vho kha 'U bveledza mathomo a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA'. Vhadzulapo vhothe vha tea u

nekedza mihumbulo yavho zwi tshi tutshelana na muloro uyo. Vhadzulapo vha Madamuni vha nga di ramba munwe na munwe ane ado kwamea nga ndangulo ya zwiko izwi uri vha dzhenelele.

Zwa u dzinginya zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA zwo nekedzwa Minisita uri zwi sedzukuswe na u tendelwa. Khumbelo i nga hanelwa nga zwiitisi zwi tevhelaho:

- Arali hu si na ndingedzo dza u dzhenisa vhadzulapo.
- Arali vhadzulapo vha so ngo imelelwa lufushaho nga vhathu vha re madamuni.
- Arali ofisi ya DWAF i so ngo vha tshipida tsha maitele ayo.
- Arali khumbelo isi na masheleni a yone ine.

Minisita a nga kona gandisa zwidodombedzwa zwa khumbelo ya zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu kha Gazette nahone a ramba vhathu uri vha bviselwa vhupefiwa havho hu saathu u fhela maduvha a 60. Vhothe vhe vha dzhenelela kha mveledziso ya u thoma khumbelo vha tea u divhadzwa nga ha khumbelo yo iswahao kha gazete. Musi mihumbulo ya vhupefiwa yo no lavheleswa, Minisita u gandisa ndivhadzo kha Gazette ya Muvhuso hutshi khou thomiwa lwa mulayo Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA).

TSHIFHINGA TSHA U DZHENELELA KHA MAITELE A MVELEDZISO YA KHUMBELO.

Ulavhelesa vhathu vhothe vhane vhado kwwamea nga khumbelo

Kutshimbidzele kwa mveledziso ya khumbelo ku nga shumiswahu ndila ya u tutuwedza uri zwiimiswa zwi dzhenelele tshifhinga tshidaho.

U lavhelesa thodea dza vhathu vha re na mukovhe

Thodea dza vhathu dzi tea u bviselwa khagala hu u itela uri Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA I kone u bveledza Zwitirathedzhi zwa Ndangulo ya Madamu. Musi thodea idzi dzo sumbedzwa zwavhudi na u pfesesa u bva mathomoni, zwavhudi ndi u fhata kha ndivho iyi na u do endedza hafhu tshifhinga tshidaho.

U vhata kana u nea vhukoni kha vhathu

Maitele a u bveledza khumbelo ndi tshone tshifhinga tsha u funza vhadzulapo nga ha pholisi dza Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA na maitele, na u fhata mvelele ya u guda na u nekedza vhukoni nga ha Ndangulo ya Zwko zwa Madi.

U vhekanya Zwiimiswa zwa Ndangulo ya Madi

Maitele a u bveledza khumbelo ndi tshone tshifhinga tsha u tutuwedza zigwada zwa vhathu uri vha vhekanye zwiimiswa zwau dzhenelela sa Foramu dza Madamu na Madzangano a Vhashumisi vha Madi.

Tshipida 2.U bveledza zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA na Bodo Mbusi

Sa liga la u thoma Minisita uta Komiti Ngeletshedzi ya u nea themendelo nga ha kubveledzelwe kwa Bodo Mbusi na u na nga zwiiswaho kha Bodo.

Nga murahu wana themendelo u bva kha Komiti ya Ngeletshedzo, Minisita u tea u ramba muvhuso kana vhaimelileli vha zwitshavha uri vha khethe vhaimelileli kha zwiimo zwa Bodo. The positions will be identified by the Advisory Committee and by the Reference Group or Komiti ya Ndangulo ya Madamu (CMC) ya Vhupo ha Ndangulo ya Madi. Minisita u tea u vhona uri DWAF yo imelelwa na uri vhatu vhothe vho imelelwa. Bodo ite u katela vhatu vhothe vha re na vhukoni vhu todeaho kha mishumo ya Mazhendedzi a Ndangulo ya zwa Madamu.

Ndi zwa ndeme uri mirado ya Bodo Mbusi vha pfesesa zwauri vha na vhudifhinduleli kha Mazhendedzi a Ndangulo ya Madamu madzuloni a madzangano avho. Vha tea u dzhia vha so ngo thoma vha kwamana kana u wana thendelo kha madzangano avho.

ZWIVHUYA ZWINE ZWA NGA WANALA NGA U DZHENELELA KHA MATSHIMBIDZELE A U NANGA BODO MBUSI

Zwa u bveledza Komiti ya Ngeletshedzo

Vhatu vha nga ita zwa u nanga vhatu vha yaho kha Komiti ya Ngeletshedzo. Tshinwe tshifhinga Madzangano a si a Muvhusi (NGOs) a tea uvha mulomo wa zwigwada zwi songo dzudzanyeaho ngauri kha zwigwada zwo dzudzanyeaho zwi vha khwine u ita themendelo u fhirisa kha zwigwada zwi songo dzudzanyeaho.

U nea muhumbulo kha themendelo Komiti ya Ngeletshedzo

Vharanga phanda vha Komiti ya ngeletshedzo kha matshimbidzele a u nanga vha nga humbelwa u talutshedza mugaganyo wa themendelo yavho kha vhatumusi vha saathu u l rumela kha Minisita. Hezwi zwi nea tshifhinga tsha u rerisano u sa tendelana, ngauri arali themendelo ya khunyeledzwa zwi a konda vhukuma u zwi shandukisa hafhu.

U nanga madzulo kha Bodo Mbusi

Vhadzulapo vha nga dzheniswa arali vha tshi wela kha dzinwe khethekanyo dzi vhumbaho Bodo Mbusi.

8. NDILA DZO FHAMBANAHO DZA U BVELEDZA NDANGULO YA VHUPU YA MADAMU (CMA)

Vhashumi, Muhasho wa Zwa Madi na Madaka (DWAF), Madzangano a si a Muvhuso (NGOs) na vhapfananyi vho vha tshi khou lingedza dza u thoma CMAs. Vho wana zwauri zwine zwa shumesa ndi u tutuwedza u dzhenelela kha u bveledza CMA ngeno hut shi khou nekedzwa vhukoni kha vhatu kha u vhekanya na u langa zwiimiswa zwi ngaho Foramu dza Madamu na Madzngano a vhashumisi vha Madi.

U thoiwa ha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) zwo shumesa musi vhatu vho rangaho phanda matshimbidzele vho na nga zwikhala zwa mbuelo, zwi sin a tshikondisi, na u fhindula mafhungo a vhatu. Arali vhashumisi vha Madi vha tshi pfa u nga Ndangulo ya Vhupo ya Madamu (CMA) yo vhekanywa hu u tou itela u khunyeledza thodea dza zwa tshiosi kana dza zwa mulayo, zwi do tuwisa dzangalelo.

Kha u vhekanya zwa Ndangulo ya Vhupo ya Madamu (CMA) tshenzhemo yo sumbedza uri ndi khwine u tutuwedza zwa u dzhenelela nga u thoma nga mafhungo ane a vha a ndeme kha vhatu vho dzhenelelaho. Honeha, a si vhatu vhothe vhane vha do pfa uri mafhungo a Ndangulo ya Zwiko zwa Madi ndi a ndeme. Vharangaho phanda matshimbidzele a u thomiwa ha Ndangulo ya Vhupo ya Madamu vha tea u humbula nga ha u engedza dzinwe ndila dza u tutuwedza vhashumisi a vho vhane vha si tendelane na mafhungo ayo.

Nga fhasi hu na mathomele a rathi o fhambanaho o shumiswaho kha u bvsledza khumbelo ya Ndangulo ya Vhupo ya Madamu . Tshinwe na tshinwe tshi na Each one has particular tshi tshisolisi na tutuwedzaho.

A.LIKUMEDZWA LA CMA YO THOMAHU U BVA KHA NYITO DZI RE HONE KANA ZWI GWADA ZWI RE HONE

(Tsumbo: likumedzwa la Ndangulo ya Vhupo ya Madamu (CMA) Breede-Overberg na Olifants)

Tshikhwathisaho ndi kha zwa u Thoma zwa matshimbidzele a CMA na zwigwada zwi re hone (CMCs, CFs and WUAs)ndi nga nthani ha uri vha na u pfesesa na dzangalelo la Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM). Zwid-

Breede-Overberg CMA

Olifants CMA

inaho ndi zwauri zwigwada izwi zwi a divhana nga tshazwo vhukuma nahone zwi nga bvisela nnda vhatu vhane vha si divhe tshithu. Ho no vha na thikedzo yo dzhiwaho kha u dzhenisa vhatu vha sin a zwavho na u bveledza vhukoni havho.

B. LIKUMEDZWA LA CMA HU TSHI SHUMISWA MAFHUNGO O KHETHEAHO SA YONE NDILA TUTUWEDZA VHATHU

(Tsumbo: *Likumedzwa wa CMA ya Inkomati*)

Khwathisedzo ya muhumbulo iyi ndi uri i do kunga u dzhenelela ngauri mutangano u do lavhelesa kha mafhungo ane avha a ndeme kha mirado. Zwi soliseho ndi zwauri na zwigwada zwo zwo dzudzanyeaho nahone zwi re na ndivho zwi nga tangana zwa tanganya murerisano.

Inkomati CMA

C. LIKUMEDZWA LA CMA NA ZWA U BVELEDZWA HA CMA SA NDIVHANELE

(Tsumbo: *Likumedzwa la CMA naUsutu-Mhlatuze na Thukela*)

Zwi khwathisaho mathomele aya ndi u sedza kha u dzhenelela kha zwa u bveledza zwa CMA, madzuloni a dzinwe mbilahelo. Zwikhwathisaho ndi zwauri vhadzulapo vho dzheniswa kha CMA musa vha saathu u vhumba zwigwadazwavho zwine zwa vhaimelela, vha nga di xeelwa nga dzangalelo.

Usutu to Mhlatuze CMA

Thukela CMA

D. LIKUMEDZWA LA CMA NA PULANE DZA NDANGULO DZA MADAMU HA SA TSHIPIKWA

(Tsumbo: *Likumedzwa la CMA la Upper Orange na Middle Vaal*)

Zwi khwathisaho zwa Pulane ya Ndangulo ya zwa Madi sa tshipikwa ndi uri vhatu vha do dzudzanywa na u tutuwedza kha khethekanyo dza madamu mu si hu saathu u vhekanywa zwa CMA. Zwi solisaho ndi zwa uri matshimbidzele aya o disendeka kha Komiti ya Ndangulo ya Madamu yo dzudzanywaho hu si kale. Zwinwe zwi solisaho ndi zwauri u thoma ha Pulane ya Ndangulo ya madamu i nga tavyhanyisa zwa matshimbidzele a u tutuwedza vhatu, arali izwi zwa nga itea a hu nga do vha na dzhenelela ha vhudi.

Upper Orange-Middle Vaal CMA

E.LIKUMEDZWA LA CMA LE LA DO ITA URI HU VHEKANYWE CMA HU U ITELA U NWALISA VHASHUMISI VHA MADI

(Tsumbo: *Likumedzwa la Gouritz la CMA*)

Zwikhwathisaho mathomo aya ndi uri vhashumisi vha madi vho diimisela u shela mulenzhe, sa izwi zwa u nekedza thanziela dza thendelo zwi zwa ndeme kha matshilo a vhathu. Tshi soliseaho ndi tsha uri musi vha tshi tou wan a thendelo ya u shumisa, vha nga xeledwa nga dzangalelo kha manwe mafhungo a ndangulo ya Zwiko zwa Madi(WRM). Zwinwe zwi soliseaho ndi zwa uri a vha so ngo dinwalisaho sa vhashumisi vha madi vha nga si dzhenelele nga nndani ha musi ho di tou itwa dzinwe ndugiselo dza tshipentshala dza u vha dzhenisa.

Gouritz CMA

F.LIKUMEDZWA LA CMA LO VHEKANYAHO MITANGANO YA MADAMU KHA U THOMA ZWA U DZHENELELA KHA NDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI(WRM)

(Tsumbo: *Zhendedzi la Ndangulo ya Madamu (CMA) la Olifants-Doring*)

Zwikhwathisaho maitele aya ndi zwauri zwi vhumba sisiteme ya madzangano kha vhuimeleli kha dzi Foramu dza Madzangano, ane anga thusa kha u bveledza zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA). Hezwi zwi nea Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) mutheo wa vhudi kha u thoma zwa manwe mafhungo a madi na u shumisana na dzi Foramu dza Madamu tshifhinga tshidaho. Zwisolisaho mathomo ndi zwauri, a si vhathu vhothe vhane vha do dzhenelela nga kha Foramu dza Madamu (CF). Zwinwe solisaho ndi zwauri arali Foramu dzothe dza Madamu dzo vhekanywa nga nga DWAF, vhathu vha nga pfa uri Foramu dza Madamu (CFs) madzangano avho lwa vhukuma

Olifants-Doring CMA

9. MBUNO DZA U GUDA NA MAFHEDZO

Sa musi ro vhona, hu na ndila nanzhi dza u bvededza CMA. A nga div ha maitetele afhio na afhio ane nga shumisiwa, vhathu vha nga dzhenelela musi hu na mbuelo khavho, kanamanwe mafhungo ane vha a lavhelesa. Zwi ne zwa itisa uri u dzenelela zwikonde ndi zwauri kha WMA inwe na inwe vhathu vha na kuhumbulele kwo fhambanaho thodea na vhukoni.

Mathomele aya a DWAF a lushaka kha u vhekanya zwa CMAs zwi a shandukisea na tshipikwa hu u dzhenisa vhathu vhothe. Haya di mathomo a vhudi, hone zwi nga si kone u shuma nga nda ha musu vhathu vha na vhukoni ha u dzhenelela kha mafhungo othe a pholisi dza zwa madi.

Mulayo wa Lushaka wa Madi u ita khuwelelo ya u dzhenelela, hone a si munwe na munwe ane a toda u dzhenelela. Vhanwe vhathu vha nga vhona CMA sa tshiimiswa tsha muvhuso tshine tshi sa tou vha na thuso kha thodea dzavho. Vhanwe vha nga div ha vho dowela u vhudzwa zwine vha tea u ita nga madzangano avho zwine zwa uita uri vhathu vha si vhe na fulufhelo kha u dzhenelela vho vhofholowa.

Kha zwa u amba na vhathu nga ha thodisisoya vhanwali vha guda ngudo dzo ndeme nga ha u dzhenelela:

- Tshifhinga tshothe lingedzani u dzhenisa zwigwada zwa vhathu vho no tutuwedzwaho kha Ndangulo ya Vhupo ha Mahayani, madzuloni a u thoma u pfa mathomoni.
- Lingedzani nga ndila dzothe u dzhenisa vhashumisi vha madi vha si vhaimeleli nga zwigwada zwi hulwane.
- U nea tshipikwa kana nda edzo, uri vhathu vha kone u dzhenelela. Ndi zwavhudi u lavhelesa kha mafhungo ane a kwama vhathu thwii, madzuloni a u vhekanya tshipikwa tshavho Ndango ya Vhuopo ha Madamuni CMA.
- U pfesesa nyimele ya zwa politiki na matshilisano kha zwitshavha zwo dzhenelelaho na u shumisa mathomo kha u dzhiela izwi nth.
- U divha zwa uri u dzhenelela zwi amba havho vhane vha khou ranga phanda matshimbidzele a vhuthomi vha nga si vhe na ndango tshifhinga tshothe.
- Tshifhinga tshothe humbulani nga ha zwipikwa zwothe zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi na zwine zwa tea u itwa u kona u vha swikelela.

U thoma zwa u dzhenelela zwi nga vhonala sa konadzei nahone zwi tshi konda mathomoni, hone zwa vho thoma u leluwa musi vhathu vha tshi thoma u pfesesa nga kha tshrnzhemo.

KHETHEKANYO C: U DZHENELELA KHA MVELEDZISO YA NDANGULO DZA VHUPO HA MADAMU – CHAKA MBILI NA VHUGUDI

10. LUSHAKA LWA VHUGUDI 1: U BVELEDZA NDANGULO YA VHUPO HA MADAMU (CMA) KHA ZWA KOMITI YA INKOMATI WMA

(nga vha shumi vha Ndangulo ya Zwiko zwa Madamu Derick du Toit wa AWARD, na Madzangano a si a Muvhuso NGO kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi (WMA))

U BVELELA VHUPO VHUSWA

U vhekanya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu ha Inkomati(CMA) ho dzhia tshifhinga tshilinganaho minwaha mivhili, u bva nga Thafamuhwe 2002 u swika Nyemdavhusiku 2004. Lo vha lone Zhendedzi la Ndangulo ya Madamu la u thoma la Afurika Tshipembe.

Kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Inkomati, Muhasho wa zwa Madi na Madaka kha ofisi dza lushaka na dza ridzhini dzo fhambana hani kha kuvhonele kwa zwa u dzhenelela. Vhashumi vha DWAF kha ofisi ya lushaka ya vha itshi toda u bveledza dzi pholisi kana milayo miswa na u dzhenelela nga u tavhanya, hone vhashumi vha DWAF kha ofisi ya ridzhini vho pfa u ngari vho vha vha saathu u luga. Vho amba uri avhaathu u tou vha gudiswa siani la zwa thekiniki kha zwa ndisedzo, ho ne hu sina u dzudzanya zwa matshilisano sa zwi ngaho u kha u tutuwedza vhadzulapo. Naho ofisi ya lushaka ya DWAF yo nwal ngeletshedzo nga ha u bveledza zwa u dzhenelela kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi WRM, ofisi ya DWAF ya ridzhini yo pfesesa uri ngeletshedzo idzo a dzo ngo nekedza thikedzo yo fhelelaho. Zwithu zwi swa zwo do tea u gudwa kha nyimelo iyi.

MBUNO DZA U GUDA:MUHASHO WA RIDZHINI NA WA LUSHAKA KA INKOMATI

- Muhasho wa Lushaka wa zwa Madi na Madaka u tea u thusa wa ridzhini nga ndila innzhi hu si nga u nekedza fhedzi ngeletshedzo.
- Muhasho wa Lushaka wa zwa Madi na Madaka u tea u thusa wa ridzhini u tea u nkedza thusedzo kha u ita zwa dzi pholisi.
- Muhasho wa Zwa Madi na Madaka wa Lushaka na wa ridzhini I tea u vha na mbonelophanda nthihi.
- Ndila dzavhudi dza vhudavhidzano dzi todeaho, hu tea uvvha na u kovhana vhukoni kha kha vhashumi vha muhasho wa ridzhini na wa lushaka wa DWAF.
- Vhuvhili hayo yo vha yo tenda uri ho vha hu na u fhambana, mbambe na u sa fulufhelana. Arali vho tendelana kha izwi, vho vha vha tshi do vha vho ita zwinwe zwithu nga hazwo.

MATHOMO KHA BESINI YAINKOMATI

Besini ya Inkomati yo itwa nga madamu mararu mahulwane na madamu mavhili mutuku. Hezwi zwi katela 'mashango haya a kale' vhupo vhune ha kha divha nga fhasi ha mutiko wa u tshila nga fhasi ha vhushai na u shaya tshumelo. Ndingo dzo itwa kha u khwinisa vhupo uho, hone hu kha divha na zwinzhi zwine zwa kha di tea u itwa, nga maanda zwi kwamaho u swikelea zwa madi. Ndangulo ya Zwiko zwa Madi ndi zwa ndeme kha u vhulunga vhunzhi ha madi na ndisedzo ya madi, zwine zwa tikedza nyito ya zwa ikonomi vhuponi u ho.

Nga 1998, musi Mulayo wa Lushaka wa Madiwhen wo no phasiswa, Besini ya Inkomati yo vha na Vhupo ha Ndangulo ya Madi ha Muvhuso, 2Zwitiriki zwa 21 zwa tsheledzo, Bobo nthihi ya Madina na Muvhuso muthihi wa madi. Bodo dzothe dza zwa Tsheledzo dzo dzudzanyululwa dza vha Dzangano la Vhashumisi vha Madi, ngeno Khotho ya Madi yo shandukiswa ya vha Milambwana ya Madi.

U THOMA HA NDANGULO YA VHUPO HA MADAMU HA INKOMATI

Tshipida 1:Vhukwamani ha u thoma

Muthusa mulanguli wa Vhunzhi ha Madi (Water quality) kha ofisi ya DWAF ndi yone ya u tou thoma u shuma kha u vhekanya Ndangulo ya Vhupo ha Madi ya Inkomati. Tsho no thoma na zwa maitela a vhukwamani vhukatini ha 1990, kale musi Mulayo wa Lshaka wa Madi wo no di gaganywa. Muhasho wa Zwa Madi na Madaka (DWAF) vhekanya dzine dza do shumana na mafhungo a zwa vhunzhi madi kha Madamu Komati. Hey foramu i katela sekithara dza mbili khulwane dza vhubinduzi – zwa maini na zwa vhulimi.

Nga 1998, musi Mulayo wa Lushaka wa Madi u tshi thoma u shuma, ofisi ya ridzhini ya DWAF yo vhekanya tshigwada tshi shumaho kha u bvededza muhumbulo wa u thoma Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA). Kha tsigwadatshi shumaho, mafhungo mavhili mahulwane o bvisela khagalar: tsha u thoma, ndi vhanwe fhedzi vha vha dzulapo vha Ndangulo ya Vhupo ha Madamud vhe vha vha vho imelelwa kha foramu; tshavhuvhili, ho vha hu na madamu mararu kha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (WMA), ho net shi thihi tsha haya, Damu la Komati, lo vha lo imelelwa kha foramu.

A hu na we a do vha kha zwa u dzhenelela na vhukwamani ha mveledziso ya muhumbulo wa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. Sa zwe zwa ambiwa nga muthusa mulangi, “a ro ngo zwi divha.” Muthusa mulangi o vha a tshi shuma e ethe, sa izwi ho vha hu si na munwe muthu ofisini iyo a re na

tshenzhemo ya u nga shandukisa dzangano. Nga fhasi ha vhurangaphanda hawe, ofisi ya ridzhini ya DWAF yo ramba vhathu u bva kha madamu mararu a kha mitangano ya u amba nga ha muhumbulo wa CMA. Mutangano wo buletshedza zwavhudi uri zwinwe zwithu zwa ndeme zwi tea u iteamusi matshimbidzele aya a saathu u iswa phanda. Sa tsumbo, vhathu vho toda mafhngo manzhiuri vha kone u dzhenelela.

Muhasho wa Zwa Madi na Madaka wa Ridzhini wo vhekanya komiti dza vhuimeleli dzine dza do disa mihumbulokha likumedzwa. Vhathu vho rambiwa uri vha tangane na komitithangeli tharu dzo vhekanywaho dza Inwe na linwe la madamu aya. Vhathu vhalinganaho 50 vho dzhenelela kha komiti thangeli, tshivhalo tshothe nga u angaredza ndi 150 wa vhathu. Naho tshivhalo itshi tsha vhathu this tshi hulwane, muthusa mulangi u o zwi vhona sat shone tshifhinga tsha mveledziso ya vhukoni ha vhathu na khuliso siani la zwa pfunzo, naho mashelni a ziliwa na vhuendi kha

Tshigwada itshi tsha vhathu vhathu vha 150 tshi tangana tshifhinga tshothe, hone vhanwe vha mirado vho swika he vha neta, ngauri mbudziso nthihi yo dzulelwa u fhindulwa musi munwe wa murado muswa a tshi dzhena kha tshigwada. Nga u fhindula izwo, Muhasho wa ridzhini wa DWAF wo humbula u:

- U fara dzi wekishopo musi hu saathu u farwa mitangano na nga murahu ha mitangano munwe na munwe kha avho vho vha todaho nyengedzedzo ya ndivho u bva murahu.
- U fara mitangano ya tshipentshala kha thero dzi angaredzaho zwa thekiniki ho lavheswa kha vhathu vha re na ndivho na vhukoni ha zwa thekinki.
- U nea thikedzo yo engedzedzwahokha zwigwada zwa tshipentshala sa vhalimi vhatuku kana vhane vha khou tou thoma kana u bvelela .

U ri vhakone u vhona uri ho vha hu na u dzhenelela na u imelelwa ha vhudi ha tshitshavha, ridzhin ya DWAF yo dovha hafhu ya katelamadzangano a dzi Civic Foramu dza Mveledziso dza Tshitshavha.

MBUNO DZA VHUGUDI

Muthusa mulangi wa ridzhini wa DWAF bono lavhudi la tshifhinga tshilapfu nga ha u dzhenelela. O vhona u dzhenelela ha vhathu vhanzhi sa tshone tshifhinga tsha u bvelela madzuloni a thaidzo. Tshivhalo tshinzhi tsha vhathu tso mututuwedza u thoma zwa u gudisa vhukonina uri vhathu vhanzhi vha dzhenelelekha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi WRM. Hezwi zwo ita uri masheleni a o ngedzedzwaho kha vheundi na zwiliwa a vhe a mbuelo.

Nga kha zwezwi zwiitisi, muthusa mulangi wa o humbula uri nd zwa ndeme engedzedza dzinwe mbadelo nga u dzudzanya dzi wekishopo ngauridzi a thusa

kha u tsivhudza vhane vha kho thoma u da. O dovha a vhona hafhu uri ndikhwine u ita mushumo wo engedzedzwaho nga nnda ha mitangano hu u iteal uri vhathu vha re na ndivho vha songo tutshelwa nga dzangalelo.

Tshipida 2: u disa likumedzwa

Komiyi thangeli tharu dza Madamu dzo dzhia tshifhiga tshi linganaho minwedzi ya 12 vho tendelana nga thendelano ya likumedzwa. Mvetomveto ya u thoma yo do rumelwa kha muhasho walushaka wa DWAF. Zwo pfala uri muhasho wa lushaka wa DWAF uri linwalwa ilo lo lapfesa nahone li na zwidodombedzwa zwa tshigwada tsha vhathu vhanzhi, zwenezwo linwalwa lo tukufhadzwaho nahone li sa kondi lo mbo di lugiswa. Manwalwa malafu nahone o dalaho zwa thekinikia a konda u vhala, nga maanda kha vhau vha re vhuponi vhungaho Inkomati WMA hu ne vhathu linganaho 60% vha vho dzhena tshikolo. Nahone vhathu vhothe , na havhala vho funzeaho vhukuma, zwi avha kondela u wana ndivho kana mafhungo o dalaho zwa thekiniki.

MBUNO DZA NGUDO

U nekedza ndivho yo tatandavhuwesaho kana u humbela vhathu uri vha vhale manwalwa o lapfesaho zwi nga vha u tambisa zwiko na tshifhinga. Ndi zwa ndeme u ita manweledzo a ndivho zwa vha zwone zwi nekedzwaho kha wekishopo hu ne mbudziso dzi nga vhudziswa hone.

Ndi muhumbulo wavhudi u shumisa vhadededzi uri vha talutshedze manwalwa na mudzanyi wa manwalo uri manwalwa a avhe kha mbonalo ya vhudi nahone i s konde u vhalea. Hezwi zwi thusa vhathu uri vha dzule vha na dzangalelo kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi

Nga 2003, muthusa mulangi wa Muhasho wa Zwa madi na Madaka (DWAF) wa ofisi ya ridzhini o fhirielwa kha ofisi ya lushaka kana muhasho muvhuso wa vhukati wa DWAF. U bva tshenetsho vhuimo kana poswo yawe yo vha l sin a muthu. Vhashumi vho salaho vho vho pfa u ngari a vha na vhukoni ho ffhelelaho u vhekanya ya maitele a u dzhenelela. Hezwi zwi amba uri manwe mafhungo ho ngo shumiswa zwavhudi. U ita uri vhathu vhothe vha dzhenelele ndi yone thaidzo khulwane. Bodo dza zwa Tsheledzo were dzo vha dzi tshi khou kolonwa kha zwa u dzhenela, ngauri mushumo wa CMA wo vha u so ngo bvela khagala na zwauri vho vha so ngo dzheniswa nga mulandu wa uir ndi zwi imiswa zwe zwa vha zwo itwa tshifhingani tsha khethululo. U sa takala havho zwo nyamisa vhathu kha mafhungo a zw u dzhenelela. U bveledza zwa u bvela khagala na u sa vha na tshidzumbe nga ha ndila dza u dzhenelela ndi zwinwe zwa mushumo muhulwane wa Ndangulo ya Vhuipo ha Madamu(CMA) ya Inkomati.

MBUNO DZA U GUDA: VHUDAVHIDZANI

Matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) ha Inkomati CMA zwo sumbedza uri ndeme ya vhudavhidzano ha vhudi:

- Vhudavhidzano na vhukadini ha vhatu vha re na mikovhe ndi zwithu ndeme.
- Ndi zwavhudi u amba nga ha tshanduo inwe na inwe yo pulanwaho kana ino khou itea
- Vhudavhidzano ha vhudi kha zwa mafhungo kha vhatu vhothe vha kwameaho zwithusa uri u dzhenelela hu tshimbile zwavhudi.
- Vhatu vha sa sa swikeleli kha zwinwe zwa vhudavhidzano, sa Khomphiyutha na lutingo, a vha ngo tea u siiwa nnda.
- Vhudavhidzano hothe vhu tea humbulwa nga hao zwavhudi: zwo pulanwaho zwavhudi kha kuitelele natshifhinga tsho tewaho, u pfesea zwavhudi, zwo livhiswa kha vhatu vhane vha zwi toda.

Nga kha zwiitisi zwo fhambanaho, a si zwinzhi zwo swikelelwaho nga 2003. Hone nga Thafamuhwe 2004, Likumedzwa la CMA lo gazetiwa.

MBUNO YA NGUDO

Musi hu na tshilego, tshifhinga tsha u lindela tshi nga shumiswa nga ndila ya vhubindudzi, sa tsumbo u nea vhukoni. Ndi zwavhudi u tutula dzangalelo la vhatu kha tshifhinga tsho lingiswaho, arali zwa sa ralo zwinwe na zwinwe zwi nga thoma u ongolowa.

TSHIPIDA 3: KOMITI YA NGELETSHEDEZO NA MATSHIMBIDZELE A LIKUMEDZWA

Mathomoni a 2004, Muhasho wa Zwa Madi na Madaka (DWAF) won ndila Komiti ya Ngelethsedzo uri i tiwe. Mushumo way o muhulwane wayo ndi wa u nekedza themendelo ya Bodo Mbusi kha Minisita. Likumedzwa la Komiti Ngelethsedzi lo nekedzwa to kha vhatu vhanzhi kha mitangano ya vhukwamani.

Ho vha na duvha lothe la u kovhana ndivho na u neana vhukoni le la do farwa nga musu hu saathu u na mutangano wa wa vhakwamani, zwino munwe na munwe anga vha na ndivho yo dalaho uri vha dzhenelele kha mitangano. Honeha, zwo di sumbedza uri wekishopo ya duvha lithihi a yo ngo a yon go fusha, ngauri a si vhothe vho dzhenelelaho vhane vha divha nga ha u nekedza mihumbulo kha likumedzwa nga duvha litevhelaho. Na vhe vha vha vho dzenelela kha matshimbidzele a zwa mvetomveto vho vha vha songo lugela u nekedza mihumbulo yavho.

MBUNO DZA NGUDO

Ndivho iyi ya mafhungo mapfiwa i yothe vha i vha i songo lugela uri vhatu vha nfga dzhenelela. Vhatu vha toda ngeletshedzo kha u pfesesa uri zwi amba mini u vha ushela mulenzhe kha thalutshedzo yo khetheaho. Mbudziso yo dowelaho ine vhatu vha l vhudzis ndi “ri dzhenelela hani?”

Kha mitanganoya vhukwamani, zwithu zwivhili zwa nde zwo itea. Tsha u thoma ndi tsha uri mudzulatshidulo wa Bodo dza Tsheledzo o divhadza zwauri vho hana likumedzwa la Komiti ya Ngeletshedzo. O amba uri komiti yo thudzela kule likumedzwa la mvetomveto ya Tshigwada tsho sumbedziswa, nauri Tshigwada tsho sumbedziswa tsho dzhielwa fhasi. Komiti Ngeletshedziyo fhindula ngauri yo thoma na likumedzwa la Tshigwada tsho Sumbedziswa, hone hezwi zwo vhonelela sa zwa kale zwi sin a mushumo. Zwenezwo Minisita o vhidza Komiti Ngeletshedzi u nekedza vhunwe vphupfiwa.

Tshavhuvhili, musi lo dzinginywa la uri mutangano u tea u farwa nga Luisimani, munwe wa vhatu vho dzhenelelaho o mbo di takuwa a amba uri: “Hai, hezwi zwo itea lunzhi tshifhingani tsha kale! Na musu ri toda vphupinduleli kana vhudologi!” Hezwi zwo tsumbo yavhudi kha u dzhenelela. Vhatu vha toda pfanelo kha u pfesesa matshimbidzele, nahoe pfanelo dzavho dzo tendelwa.

MBUNO DZA NGUDO

U nanga luambo zwi nga khethulula vhanwe kha u dzhenelela kana u shela mulenzhe. Luambo luvhona u fhambana kha vhupo ha mahayani na kha thalutshedzo ya dzidoroboni. Kha thalutshedzo ya vhupo ha mahayani vha vhona u lingana ha dzi nyambo(nga kha vphupinduleli ha luambo lwa damuni kha vhatu vho dzhenelelaho) sat shone tshithu tshihulwane tsha u dzhenelela, ngeno kha vhupo ha dzidoroboni kana kha vhupo ho funzeaho hu tshivhona u amba ng Luisismane kana Tshikhuwa zwi zwa maimo vhukuma.

Komiti ya Ngeletshedzo ya Inkomati yo dzhia vphupfiwa hothe nahone vha nwalulula likumedzwa lavho li yaho kha Minisita.

TSHIPIDA 4:U TA BODO MBUSI

Komiti yo shuma nga kha milayo kha u ta Bodo Mbusi:

- U humisela murahu zwa u sa lingana ha tshifhinga tshofhiraho zwo vha zwone tshipikwa tshihulwane, zwenezwo u nanga Bodo Mbusi zwi tea u disendeka kha zwa ndinganyiso na u khwathisa, na uri vha tea u linganyisa zwigwada zwa vhathu vho fhambanahona kilasi dza zwa matshilisano.
- U nanga hu tea u lavhelesa kha mishumo, mishumo na vhudifhinduleli ha Bodo Mbusi ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA).
- Mirado iyo ya bodo l imelelaho inwe ya dzi sekithara ita u shuma vhuimoni ha thodea dzotho dza zwa Ndangulo ya Vhupo ha zwa Madi (WMA), madzuloni a u imelela thodea dza sekithara yavho.
- U linganyisa zwo tea u wanala kha vhuhulu ha Bodo(a itei u vha khulukhu lu) na vhuimeleli (thodea nnzhi-nnzhi dzo fhambanaho na dzi sekithara).

Ho vha na thaidzo tharu khulwane kha dza Komiti Ngeletshedzi:

Vhuimeleli: Bodo itea imelelwa hani kha vhashumisi vha madi vho fhambanaho ho ne l tshi tea u sala i thuku?

U katela: Vhashumisi vha madi vha tea u imelelwa hani kha Bodo ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu CMA l imelela imeleavhashumisi vha madi vha zwino fhedzi, kana na vhane vha a a shumisesa? Hone thendelo nnzhi itea u iswa kha vhashumisi vhaswa na na vhane vha khou u tou thoma u a shumisa madi? Hone kha vhathu vhane vha shumisesa madi nga i si ya vhudi vha nga thivhelwa u vha na maada mangafho?

Mashumele: Komiti Ngeletshedzi yo tendelana kha makumedzwa a tevhe-laho:

- Ndangulo ya Vhupo ha Madmu CMA itea u shuma nga kha thendelano ya dzitshakatshakayo sainwaho ngala Afrika Tshipembe. Manwe vha shango kana zwiimiswa zwa dzitshakatshaka zwi nga si kone u imelelwa kha Bodo Mbusi, hone Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) i nga kona u imelele lwa kha vhurumelwa ha la Afrika Tshipembe u ya kha zwiimiswa zwa dzitshakatshaka, na u vha na tshumisano nazwo.
- Muhasho wa Zwa Madi na Madaka (DWAf) a u nga do imelelwa kha Bodo Mbusi, hone u do shuma u lavhelesa na u nea thikedzo. Muhashowa Zwa Madi na Madaka (DWAf) u tea u shuma sa mutoli wa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA), arali l vhe yo imelelwa kha Bodo ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) ho vha hu tshi do vha na u dzhenelelana ha madzan

galelo a mushumot’.

- Minwe mihasho ya muvhuso a i nga do imelelwa kha kha Bodo Mbusi ngauri dzi i sa ndisedzo kha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA), u fana na zwiko zwa ndangulo ya zwiko zwapo, ndisedzo ya tshumelo, na vhupu lani ha muvhuso wan a wa vundu
- Ndagulo ya Vhupo ha Madi ha Inkomati vhu wela zwituku Mpumalanga na zwituku Limpopo, zwaenezwo mivhuso ya mavundu a ya mavhili itea u imelelwa kha Bodo Mbusi.
- Muvhuso wapo u tea u imelelwa kha kha Bodo Mbusi ngauri u na vhudif hinduleli ha pulane yo tanganelanaho na tshumelo dza zwa madi.
- Vhathu vhothe vha tea u vhona vha tea u vhona Bodo mbusi sa bodo ire mulayoni l imelelelaho kuvhonele kwavho. Vhufulufheli ha tshitshavha kha Bodo vhu nga vhu thoma u bvelela fhedzi arali vhaimleli avho vho nagiwa nga ndila ya tshi demokirasi nahone vha tshi pfa vho dzhena avfho lwa mulayo.

Khethekanyo dza madzulo dza fumiina kha Bodo ya CMA yo themendelwa nga Komiti:

1. Vhubindudzi ha vhulimi
2. Vhulimi vhure hone nga nga vhathu vhe vha khethululwa u bva murahu
3. U shumisa madi kha zwa vhulimi nga vhathu vhe vha khethululwa u bva murahu
4. U fhungudzea ha mielela
5. Indasiteri, zw mimaini na u ita zwa mudagasi
6. Vhuendelamashango na vhumvumvusi
7. Ndondolo
8. u shumisa madi zwavhudi nga vhashai
9. Tshitshavha tshapo – U tsireledza Zwiko na Mveledziso yo khwathaho
10. Muvhuso Wapo – Vhupulani ho tanganelanaho
11. Muvhuso WapoLocal Government – Water Services Authority
12. Mahosi
13. Muvhuso wa Vundu wa Mpumalanga
14. Muvhuso wa Vundu wa Limpopo

U engedza kha mirado ya fumi na mina yo khethiwaho, ho humbelwa uri hu vhe na mirado miraru ya vhasedzulusi vhane vha do dzhena mitanganoni ya Bodo Mbusi lwa minwaha l sa fhiriho mivhili

- Vha re na vhukoni ha WRM vho di imisaho ngavhothe
- Vhaimleli vha ofisi ya ridzhini Muhasho wa Zwa madi na Madaka (DWAF)
- Mudzulathidulo wa ofisi khulwane ya CMA ya Inkomati

MANWELEDZO A MAFHUNGO MAHULWANE KHA U THOMIWA HA CMA YA INKOMATI

- U thomaniofisi ya ridzhini ya DWAF yo vha isa pfesesi nga ha uvhekanya zwa.
- U humisela murahu zwa u sa lingana zwa tshifhingani tsha wa komiti Ngelet shedzi. Themendelo yavho kha Bodo Mbusi yo vha lavhelesa kha zwa ndinganyiso na u khwathisa kana u vhulunga.
- Komiti ya Ngeletshedzo yo sumbedza nga maanda zwauri mishumo yothe na vhudifhinduleli ha Bodo Mbusi ya CMAite u pika zwa u swikelela ndangulo ya zwiko zwa madi yo tanganelanaho kha WMA ya Inkomatimadzuloni a thodea dzo khetheaho dza mirado ya bodo.
- Vhuimeleli ha Sekithara kha Bodo Mbusi aho ngo tea u imemlela sekithara ya hoofhedzi. Vha tea u dzulela u vha nazwo muhumbuloni uri zwa nyimele na dzan galelo na nyimele dza vhathu vhothe.
- U dzheniswa ha Madzangano a si a Muvhuso (NGOs), madzangano na zwiimiswa zwo ita phambano khulwane vhukuma. Lithihi fhedzi kha madamu mararu li re na Dzangano li si la Muvhuso (NGO) li tshi shuma kha u tutuwedza zwigwada zwo khethululwaho tshifhinga tsho fhelaho, na uri ho vha hu u dzhenelela zwihulwane kha nga vhathu kha damu ili u fhirisa kha kha manwe madamu.
- U dzhenelela ha zwigwada zwe zwa vha zwo khethululwa u bva kale ndi mafhungo a dinaho vhukuma nga uri ndi zwiswa nahone a zwidivhei kha vhathu vha re nga ngomu na nga vha tshimbidzi vha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi.
- Vhunzhi ha mvelele, luambo, ana kilasi dza matshilisano vha vhukati ha vhashu misi vha madi, hu mbovha na thaidzo nnzhi vhukuma dza uri hu wanale maitete a dzhenelela a tshimbile.
- Vhunzhi ha zwitshavha kha Inkomati vho vha sa talukanyi zwa zwa demokirasi zwi todeaho nga Nga Mulayo wa Lushaka wa Madi. Vho vha so ngo dowela zwa nyambedzano na u dzhenelela kha foramu dza vhathu na mbekanyamushumo dza mveledziso dza zwitshavha.
- Thikedzo na ndivho ya nga ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM), hu tshikatelwa na mveledziso ntswa, I a todea nga vhothe vho dzheneklelaho, hu si vhathu vha zwigwada zwo khethululaho kale fhedzi.

- Vhathu vha toda u vhona Ndangulo yavhudi na u vhea dzi rekhodo zwo di send eka nga data.
- Vhanwe vha vho vha vho vha tshi vhilaedzwa nga matshimbidzele a vhukwamani. Vhanwe vho amba uri zwinwe zwigwada zwa ndeme zwo siiwa nnda nga kha zwa vhukwamani. Vhanwevhaamba uri a ho ngo newa tshifhinga tsho linganelaho kha u fhindula kha zwa thambo na agenda na tshifhinga tshinshi tsho vha tshi tshi todea kha u dzhenelela havhudi.
- Hun a mbadelo dzine dza tea u swikelelwa arali vhathu vha vha shai vho vhe nga ngomu kha matshimbidzele a u dzhenelela uho, fsa tsumbo mbadelo dza vhuen diu ya mutanganoni. Vhashai vha dzulaho kha madamu ndi vhone vhe vha vha vha tshi badela tshelede nnzhi ya vhuendisi, zwine zwa amba uri vhanzhi vhavho vho a dzheneli mitangano.
- Vhadzheneleli vho ita khuelelo ya u dzhenelela hu vhonalahi u bva kha DWAF. Vho hidza DWAFuri ide l dzhenelelekha mishumo ya zwitshavha na uri vha de vha tangane na zwigwada zwa vhathu.
- Zwigwada zwa vhathu vho fhambanaho zwi vhadzula kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Inkomati. Hu na u fhambana hunzhi ha maanda na lupfumo, nahone hu na u sa fulufhelana na hu humbulelana kha zwigwada zwa fhamabnaho. Zwothe hezwi zwiitisa uri maitale a udzhenelela avhe o fhelelaho.

11. TSHIPIDA TSHA NGUDO 2 : U THOMIWA HA NDAGULO YA VHUPO HA MADAMU (CMA) HA MVOTI-MZIMKULU

(nga David Neves, mutodisisi wa kale wa kha Univesithi ya KwaZulu-Natal, zwa zwino mutodisisi wa Mbekanyamushumo ya Vhutodisiz ya PLAAS, Univesithi ya Western Cape)

NDANGULO YA VHUPO HA MADAMU YA MVOTI-MZIMKULU THALUTSHEDZO YA VHUPO NA MATSHILISANO

I dovha ya vhuvhili u thomiwa kha la Afurika Tshipembe.

Ndangulo ya Vhupo ha Madamu ya Mvoti-Mzimkulu ndi inwe ya Ndangulo tharu dza Vhupo ha Madi (WMA)dzire KwaZulu-Natal. Yo itwa nga madamu a fumi hu ne ha vha na milambo mivhili mihulwane, na mivhili yo hulaho lwa u linganela na tshivhalo tsha milambo ya phendela shango.

Vhathu vhanzhi vha dzula kha Vhupo ha Ndangulo ya Madi (WMA), vho pfumaho na vhashai, vho dzhenelela kha kha tshaka dzo fhambanaho dza na zwa ikonomi. Linwe la madamu matuku likatela dzi dorobo ya Durban na ya Pietermaritzburg, zwenezwo mbili tshararu tsha vhathu vha kha WMAvhadzula kha vhupo ha dzidoroboni. Hu do vha hafhu ha vha na vhashai vhanzhi vha kha Vhupo ha Ndangulo ya Madi ha mahayani.

Milambo i so ngo tou hulaho lwa tshothe yo linganelaho yo mbo di shandukiswa nga mishumo ya vhathu, na madamu o mbo di fhatwa kha vhunzhi ha milambo. Milambo mivhili mituku yo tshinyadzwa. Kha vhunwe vhupo ha madamu madi ndi matuku.Vhunzhi ha madi ho thithisea nga u shumisesa madi.

PDWG tsho nanga vhathu vha rathi u u ya Komiti Ngeletshedzo, na Misisita o vha o lavhelelwa ta vha vhili kana vhararu kha avho vho vha rathi vho nangiawaho. Vhanwe mirado vha Komiti Ngeletshedzi vha do khethwa nga zwiimiswa zwa muvhuso. Muhasho wa Zwa Madi na Madaka wa lushaka u do vha na vhalavhelesi kha Komiti Ngeletshedzi nga ha mafhungo a zwa pholisi.

U DZHENELELA KHA MATSHIMBIDZELE A NDAGULO YA VHUPO HA MADAMU

Vhathu vhanzhi vho tenda zwauri u dzhenelela ha tshitshavha kha matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu ho ngo vha avhudi. Vhanwe vho a amba uri o feila. Muvhigo wa Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG) yo dzhiela nthu zwa u sa imelelwa

ha zwavhudi ha zwitshavha zwa vhupo ha vhashai hone vha dovha hafhu u dzhiela nthu zwa uri u dzhenelela ha ha muvhuso wapo na vharangaphanda vha zwa sialala zwo vha na u ongolowa.

Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG) tsho amba uri tshiitisi tsha u sa dzhenelela zwavhudi ho vha u tshifhinga tshituku, vhukoni, na zwiko. Yo dovha ya wana uri dzhenelela zwavhudi kha mutangano wo fhelaho a zwo ngo bvela phanda nga nthani ha uri vharangaphanda vha zwi tshavha vho vho farakanea, na uri maitele a u bveledza Ndangulo ya Vhupo ha Madamu yo vha I tshi khou ongolowa uri i nga tutula dzangalelo la vhatu kha u dzhenelela kha zwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu:

- Matshimbidzele a u thoma anga Ndangulo ya Vhupo ha Madamu anga xeledwa nga tshirunzi.
- Hu nga divha na u humbulela zwa u sa vha na ndeme yo engedzedzwaho’.
- Hu nga div ha na u humbulela uri Ndangulo ya Vhupo ha Madamu (CMA) ndi ndila ya uri Muhasho wa zZwa madi na Madaka u vhe na maanda manzhi.
- Mbadelo dza kosokose kha vhalangi vhapodzi nga divha dzone dzo thoma ho khakhathi.
- Hu nga divha na u kundelwa kha kuvhusele kwo tangaalanaho.
- Hu nga divha na kuhumbulele kwa uri Ndangulo ya Vhupo ha Madamu i nga divha kulesa na vhatu.

MBUNO DZA U GUDA

Tshirunzi tsha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu tsha Mvoti-Mzimkulu tshi nga tsela fhasi nga nthani ha u sa dzhenelela nga vhunzhi kha matshimbidzele a u ita likumedzwa. Naho zwo ralo hu tsheena tshifhinga tsha Komiti Ngeletshedzi uri vha nga dzhenisa vhatu kha liga litevhelaho, hu ne havha uri ndi kha matshimbidzele a u thoma Bodo Mbusi. Kha u talutshedza na u thoma vhatu vhothe nga ha u na nga, zwonezwine zwi nga divha ngudo ya matshimbidzele a zwa u dzhenelela.

ZWIKONDISI KHA U DZHENELELA

Vhulavhelesi kha tshitshavha

Matshimbidzele a u thomiwa ha Ndangulo ya Vhupo ha Madi a zwi sokou dzhenisa Foramu dza Madamu. Ndi nga mulandu wa uri Foramu dza Madamu dzo thomiwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamu ya Mvoti-Mzimkulu(CMA), na ngauri Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG) a tsho ngo ita ndingedzo dzo dza u kwama Foramu dza Madamu dzi re hone.

Thandela dza Tshitshavha na Zwamupo dzi ne dza khou shumaniwa nadzo Ndangulo ya Zwiko Zwa Madi(WRM) a dzo ngo itwa zwavhudi. Munwe mushumi a re na tshenzhemo kha ndangulo ya Zwiko zwaMadi o kona u vhona thaidzo: Hovha hu sin a Dugiselo dza mushumo dzo itwaho na zwitshitshavha, a ho ngo vha na thaidzo ya u shandukiswa ha vha shumi kha Muhasho wa Zwa Madi na Madaka, nahone a ho ngo vha na mbetshelo ya masheleni ane tshi tsha vha tsha do a shumisa kha uri tshitshavha tshi dzhenelele (sa masheleni a vhuendi). Matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamuho disendeka nga kha uri vhathu vha shuma vha sa holi(u tou dinekedzela), hone mushumi o amba “u dinekedzela hu na gumo musi u tshi tea u la.” O amba uri ngauri ho to u vha na vhuپیwa vhuraru fhedzi ho tou nwalwaho u bva kha tshitshavhazwo sumbedza uri tshitshavha a tsho ngo vhudzwa na uri vhathu avho ngo vhona matshimbidzele kana maitele ndi avho.

MBUNO DZA U GUDA

Muhwalo wa u shuma hu sin a mbadelo(u tou dinekedzela) zwi vha hone nga maanda kha vha shai vhane vhalavhelelwa u vha hone mitanganoni na na kha dzi wekishopo. Naho vhathu vha sa shumi, vha nga si tou vha na tshifhinga tshinzhi – nga maanda vhafumakadzi. Kha u tou dadzisa, vhashai vha a kondelwa u badela zwiendisi uya mitanganoni.

Vhathu vha shumaho vho u vhona hani u dzhenelela ha tshitshavha

Vhunzhi ha mirado ya Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa (PDWG) vho tenda uri vha nga kona u thoma u bvedzwa Ndangulo ya Vhupo ha Madamunga murahu vha kona u fhata zwa u dzhenelela. Dzinwe Ndangulo dza Vhupo ha wa Madi dzi tenda kha la uri hezwi zitea u itea nga inwe vho ndila – nga u thoma u fhataForamu dza Madamu dzo khwathaho, vha kona u vha tutuwedza uri vha dzhenelele kha matshimbidzele Ndangulo ya Vhupo ha Madamu.

Zwikondisi kha zwiimiswa zwa kha ofisi ya ridzhini ya Muhasho wa Madi na Madaka

Ofisi ya ridzhini ya Muhasho wa zwa Madi na Madaka KwaZulu-Natal a u

na vhashumi vhanzhi, nahone vhanwe vha re na tshenzhemo vho tutshela muhasho ngeno vhanwe vha tshe vhatuku. Musi hut shi do vha ho no thomiwa zwa u bveledza Ndangulo ya Vhupo ha Madamu, hu tea u vha na vhashumi vhanzhi vha re na tshenzhemo kha ofisi ya Muhasho wa Zwa Madi na Madaka ane a dodzulela u vha hone. Mushumi vha ridzhini kha Muhasho wa Zwa Madi na Madakagional o amba uri o pfa o hanganea kha mushumo wawe wa duvha na duvha na u ongolowa ha u vhekanya matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu, zwe zwa dodzhia tshifhinga tshilapfu tsha u lindela. Zwi zwa tshilengo zwo itea ngauri pholisi yo vha I sa pfesesei. Tshifhinga tshilapfu tsha u lindela kha tshipida tsha likumedzwa la Ndangulo ya Vhupo ha Madamu zwi nga vha zwinwe zwa zwiitisi uri u dzhenelela hu si vhe ho khwathaho.

Zwikodisi zwa muvhuso wapont

Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG) u lenga u dzhenelela ha muvhuso wapo tsho vha tshinwe tsha tshiitis. Zwiitisi zwo newaho zwo vha u sa vha na vhukoni ho fhelelaho kha dzi masipala ntswa dzo vhumbiwaho dza zwiitiriki. Vhaofiri vha dzi masipala na vha khanselara vho takutshedza uri ndi nga mulandu wa:

- Vha ofisiri vha tshi vha na mishumo minzhi kha ndingedzo dzi todeaho uri huvhe na u dzhenelela.
- U sa vha hone ha tshifhinga na u sa vha hone ha zwi shumiswa, nga maanda zwiendisi na dzzithingo.
- U sa vha na dzangalelo.
- U kundelwa u pfesesa uri Ndangulo ya Zwiko zwa Madi zwi amba mini.
- Musi ho lavheleswa tshumelo na vhukunakisi ha madi sa tsha ndeme u fhira Ndangulo ya Zwiko zwa Madi.

Munwe muofisiri wa muvhuso wapo o amba uri u dzhenelela hu do khwinisea musi maitete a Pulane ya Mveledziso yo Tanganelanaho (IDP) na Ndangulo ya Vhupo ha Mdamu zwi tshi do thoma u shumisana, ngauri zwa Pulane ya Mveledziso yo tanganelanaho zwikatela tshumelo madi na pulane ya mveledziso.

Mafhungo vhukati ha vhalangi vha tshumelo ya Madi

Kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Mvoti-Mzimkulu (WMA) ho vha ho no di vha na tshivhalo tsho no thomiwaho zwavhudi, na tshenzhemo na zwiimiswa zwo khwathaho zwa ndangulo ya madi. Hezwi zwiimiswa zwo tshimbidza mveledziso ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. Kale vho bveledza pfano kha mafhungo manzhi vhukuma, hone vho vha vha si na vhumanzhi ha uri vho dzhena hani kha mishumo ya zwiimiswa zwiswa, sa Foramu dza Madamu,

Mafhungo vhukati ha vhalangi vha tshumelo ya Madi

Kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Mvoti-Mzimkulu (WMA) ho vha ho no di vha na tshivhalo tsho no thomiwaho zwavhudi, na tshenzhemo na zwiimiswa zwo khwathaho zwa ndangulo ya madi. Hezwi zwiimiswa zwo tshimbidza mveledziso ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. Kale vho bveledza pfano kha mafhungo manzhi vhukuma, hone vho vha vha si na vhutanzi ha uri vho dzhena hani kha mishumo ya zwiimiswa zwiswa, sa Foramu dza Madamu, Madzngano a vha shumisi vha Madi na Mazhendezi a vha Ndangulo ya Madamu. Ho vha hu na thaidzo vhukati ha ndangulo ya madi yo thomiwaho naMuhasho wa Zwa Madi na Madaka.Vhunzhi ha mirado ya Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG) yo ofha uri Muhasho wa zwa Madi na Madaka wo vha u tshi khou u lingedza u wana maanda manzhi nga kha matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madi madzuloni a a u ita uri mushumo u ye phanada.

Ho vha hu na khakhathi kha vhukonan, vhukati ha vhahulwane vha tshumelo dza zwa madi. Zwinwe zwa khakhathi idzi dzo thoma musi hu tshi thomiwa zwa maitele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. Zwo vha zwi tshi vhonele uri minwe mishumo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi a yon go tou tshimbidzwa nga vhahulwane vha tshumelo dza zwa madi, zwa zwino dzi do mbo di dzhiwa nga Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Hezwi zwi talutshedza uri ndingani u thomiwa ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi yo dzhenelwa nga maanda nga Zwiimiswa zwiulwane zwa vhathu(vhunzhi havho ndi vhahulwane vha tshumelo dza zwa madi) madzuloni a uri hu lavheleswe nga maanda kha madzngano a muvhuso wapo na zwitshavha zwa vhathu zwavho.

Mafhungo a dzhenisaho zwa vhahulwane vha sialala

Vhahulwane vha sialala vho vha vha so ngo kwamiwa nga ndila yonena u dzheniswa kha maitele a u thomiwa ha tshiiiswa tsha CMA. Honeha, kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi(WMA) u fana na Mvoti-Mzimkulu, vhahulwane vha zwa sialala vha ita nga maanda zwa u u avhela, u langa na u lamukanya dzi khakhathi kha zwiko zwa mupo, zwenezwo ndila l tea u wanala ya u uri vha kwamiew nga ndangulo ya Vhupo ha Madamu(CMA).

Mafhungo na zwinwe zwiimiswa

Arali u phadaladzwa ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi l so ngo langwa zwavhudil, Vhubindudzi vhuhulwane na vhubinduzi ha vho rabulasi vhu nga dzhia wana tshifhinga tsha u dzhia maanda manzhi. Maipfi a dzi khampani dza zwa madaka na vho rabulasi vho dzudzanyeaho vha tsheledzovho vho dala kha maitele kana matshimbidzele a Tshigwada tshi Shumanaho na Mveledziso ya Likumedzwa(PDWG).

Manwe mafhungo a vhilaedzaho ndi zwa muthu a re na ndivho ya zwa thekiniki. Tshine tsha thaidzo kha zwa u phadaladza Ndangulo ya Zwiko zwa Madi ndi zwauri vhanwe vhathu vha re na mukovhe vha vha nga swikela maanda a ndivho nga u disa vhathu vha re na vhukoni u bva vhuoni vhu si ha madamu, sa tsumbo kha zwa kha gese ya zwa madi. Vhanwe vha tenda kha la uri 'u disa vhathu ' zwi vhulaya vhukoni ha hayani na phato.

NGUDO DZA: PHATO KHA VHASHUMI

U xeelwa nga vhathu Ndangulo ya Vhupo ha Madi (WMA) I disa khaedu kha madzangano othe a kwameaho. Mushumo wa DWAF wo vha thithisea nga u shanduka ha vhashumi vha ridzhini, zwo disaho tshilengo tsha na dzinwe thaidzo. U disa tshifhinga tsha mukonanyi a bvaho nnda WMAzwi nga amba uri vhukoni a vho ngo bveledzwa nga ngo ha WMA. Zwi nga thusa arali mukonanyi a dzulaho ngomu ha WMA, naho hezwi zwi tshi amba u fhata vhukoni u ba kha masia othe a u guda

12. MAFHEDZISELO U BVA KHA NGUDO MBILI

NDEME YA THAUTSHEDZO

Mafungo o fhambanaho nga ha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu a Inkomati na Mvoti-Mzimkulu i sumbedza uri hu nga vha na maitele manzhi a u dzhenelela. Zwo konda u dzhenisa zwitshavha zwi shayaho, hone Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Inkomati (WMA) ho fhindula nga ndila ya vhudi nga u dzhenelela kha thaidzo idzi. Ngudo dzothe dzi sumbedza uri thalutshedzo ya Ndangulo ya Vhupo ha Madi I tea u pfesewa zwavhudiarali u dzhenelela itea nga ndila i pfalaho.

KHAKHATHI VHUKATI HA MUHASHO WA ZWA MADI NA MADAKA WA LUSHAKA NA WA RIDZHINI

Muhasho wa Zwa Madi na Madaka wa lushaka vho vha vhe na dzangalelo na fulufhelo nga ha pholisi ntswa na milayo u fhirisa vha kha ofisi ya ridzhini. Hothe kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi ha Inkomati na Mvoti-Mzimkulu, vhaofisiri vha Muhasho wa Zwa Madi na Madaka vho pfa vho uri avho ngo newa thikedzo yo fhelelahou bva kha ofisi ya lushaka, nga maanda kha u dzudzanya zwa u dzhenelela kha zwa matshilisano.

Muhasho wa Zwa madi wa Lushaka u tea u tenda uri vhashumi vha kha dzi ridzhini vha nga thusedza zwihulwane nga ha u disa ndivho yapo. Muhasho wa lushaka wa zwa Madi u nga thusa fhedzi nga u sumbedza uri pholisi dzinga shadukiswa hani nahone dza shumiswa nga ndila ine dza vha thusa na u shumela zwa nyimele yapo.

MVELEDZISO YA ZWIIMISWA

Foramu dza Madamu na Madzangano a Vhashumisi vha Madi ndi zwo n mutheo wa hu ne u dzhenelela ha vha utea hone. Zwo leluwa u thoma Foramu dza Madamu kana Madzangano a Vhashumisi vha Madi. Hezwi zwiimiswa zwi nga di toda u divhadzwa lwa mulayo arali dza shuma zwavhudi kha Ndangulo ya Zwiko ya Madi.

U FHATA VHUKONI

U fhata vhukoni zwi toda uri zwi itee tshifhinga tshothe. Manwalwa a kale a tea u latwa ngeno hut shi tea u bveledzwa maswad. U bveledza kana u fhata vhukoni a a zwi gumi

MBADELO DZA U DZHENELELA

Arali vhashumi vha tutuwedzwa vhukuma na u diimisela, zwi a konadzea uri u dzhenelela hu vhe hone hu sin a mbadelo nnzhi dzo itwaho. Masheleni Manzhi ha koni u ima vhuimoni ha thuthuwedzo khulwane na vhudiimiseli nga vho rangaho phanda matshimbidzele a Ndangulo ya Vhupo ha Madamu.

Hetshi ndi tshi pida tsha 2 tsha bugu i ambaho nga ha u dzhenelela kha dnangulo ya zwiko zwa madi (WRM). Zwi sumbedza ndila ya u dzudzanya zwa u dzhenelela kha kha Ndangulo ya Zwiko Madi nga u tumanya mishumo yo fhambanaho kha ndovhololo ya ndangulo ya madi. Zwi dovha hafhu zwa vhea ndila ya u lavhelesa na sedzulusa zwa u dzhenelela.

Kha ri thome nga u dihumbudza ri ne vhane nga ha zwipikwa zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi na thodea dza zwa u dzhenelela:

ZWIPIKWA ZWA SUMBE ZWA WRM

- Madi ane a do fushthodea dza muthu.
- Madi manzhi ane a do thusa kha vhutshilo.
- Tsikelelo I fana kha u swikela madiha madi nga vhathu vhothe.
- Madi ho ngo tea u tambisea, hone a shumiswe nga ndila yavhudi.
- Madi manzhi ane a do shuiswa tshifhinga tshidaho, ikonomi ya vhudi na tshitshavha tshi bvelaho phanda.
- Vhashumisi vha tea u badela u shumisa havho madi nga ndila ya kubadelele ku sa fhuriho.
- U phetha thodea dza mashango a maledzani.

Vhathu vha toda mini kha uri vha dzhenelele uri vha kone u dzhenelela nga ndila i bindudzaho kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM)?

- Vha tea udzhia tsheo I bvaho kha ndivho ya maimo nahone i fushaho.
- Vha tea u wana mafhungo, na u kona u pfesesa mafhungo, na u kona u lugisa manwalwa.
- Vhatea u vha na mishumo I re khagala na vhudifhinduleli.
- Vha tea u kona u shandukisa mihumbulo yavho arali toda.
- Mafhungo a maanda a tea u bviselwa khagala na u zwi shuma tshidele.
- Ndeme na milayo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) na vhathu vha tea u vha khagala.

TSHIPIDA 2:

**U DZHENELELA KHA ZWA NDANGULO YA ZWIKO ZWA
MADI – MATHOMELE O DI SENDEKAHO NGA MUSHUMO**

1. U LANGA ZWIKO ZWA MADI

Hu na tshaka mbili dza ndango ya sekithara ya –ndangulo ya ndisedzo ya tshumelo na ndangulo ya zwiko zwa madi. Kha bugu iyi ri vhilahela nga ndangulo ya zwiko zwa madi, zwine zwa divhea ngari ndangulo ya zwiko zwa madi (WRM).

Vhashumisi vha madi vha na mihumbulo yo fhambanaho nga ha ndangulo ya zwiko zwa madi, na ndila dzo fhambanaho kuitele kwa zwithu. Phambano dzi nga di vha khulwane lune mvelaphanda ya vha yo thivhelwa. Arali hezwo zwa itea, vhathu vha nga ita nyambedzano uri vha swikela thendelano. Nyambedzano dzi tea u eletshedzwa Mulayo wa Lushaka wa Madi une wa ri Ndagulo ya Zwiko zwa Madi zwi tea nga ndila l linganaho, yavhudi l sumbedzaho u khwatha.

2. MASHELENI A U DZHENELELA NDI VHUGAI?

A hu na muthu ane a nga lalavhelela vhathu zwavho vha re kha vhupo ha madamuni vha dzhenelele vhukuma kha mushumo muhulwane wa u dzhia tsheo dza Ndangulo ya Zwiko zwa Madi u bva mathomoni. U dzenisa vhathu kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi hu si na ndugiselo dzo itawho zwi do vha tshuwisa madzuloni a u vha tutuwedza uri vha dzhenelele.

Dzangano la dzitshakatshaka la la nga ha U dzhenelela ha Vhathu lo wana uri hu na maga matanu a dzhenelela, a vhidzwa upfi 'tshikhala tsha u dzhenelela nga tshitshavha. Magatevhekanywa afjo fhasi, u thoma kha nyimele ine vhathu vha sokou talutshedzwa, na u alusa kana u dadza zwa u dzhenelela u swikela vha tshi dzhia tsheo yo teaho vhone vhane.

Masheleni o teaho a u dzhenelela zwi bva kha:

- Mushumo u ne wa tea u itwa.
- Zwiimiswa na mveledziso zwo khwatha u swika ngafhi.
- Vhukoni ha mushumo nga vha re na mukovhe.
- Vhathu vha zwiimiswa vha na tshifhinga tshi ngafhaani tsha u dzhenelela.
- U vhahone ha masheleni a zwishumiswa.
- Tshifhinga tshi todea thsa kha mishumo l todeaho.

Liga 1: U divhadza

Tshipikwa tsha u dzhenelela ha tshitshavha: u nea tshitshavha mafhungo a vhudi uri vha kone u pfesesa thaidzo, na zwikhala zwo fhambanaho thandululo.

Pfulufhedziso ya tshitshavha: *Ri do ita uri vha dzule vha tshidivha.*

Tsumbo ya zwa thekiniki: mabambiri a tshumiso, webisaiti, mitangano i si ya tshiphiri.

Liga 2: Vhukwamani/u kwama

Tshipikwa tsha u dzhenelela nga tshitshavha: U wana phindulo kha tshitshavha nga ha thandululo na tsheo dzo dzinginywaho.

U fulufhedzisa tshitshavha: *Ri do dzulela u vha divhadza, kha vha thetshelese zwililo kana mbilahelo dzavho, na uri vha divhe uri vhuupfiwa havho ho tutuwedza hani tsheo yashu.*

Tsumbo dza zwa thekiniki: mihumbulo ya tshitsahvha, zwigwada zwo lavheleswaho, thodisiso, mitangano ya tshitshavha.

Liga 3: U dzhenisa

Tshipikwa tsha U dzhemnelela nga tshitshavha: U shuma thwii na tshitshavha tshifhingatshothe na vhona uri zwililo zwa vhatu vha dziaho mukovhe zwi a zwi a thetsheleswa na u pfeseswa.

Pfulufhedziso kha tshitshavha: *Ri do shuma na vhoiwi u vhona uri zwililo zwanu na na lutamo lwanu zwi a shumiswa kha u tandulula thaidzo dzo fhambanaho dzea ra dzibveledza, na u vhadivhadza uri zwavhukumakuma uri vhumfiwa hanu ho tutuwedza hani tsheo idzo.*

Tsumbo dza zwa thekiniki: wekishopo, u tola mihumbulo ya vhatu(vhukhelo).

Liga 4: Vhushumisani (Kha la Afurika Tshipembe, he tshi ndi tshone tshipikwa tsha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi WRM)

Tshipikwa tsha dzhenelela nga Tshitshavha: U shuma na tshitshavha mishumo yothe ya ya u dzhia tsheo, hu tshi katelwa na mveledziso na thandululo dzo fhambanaho na u nanga thandululo ya khwine

Pfulufhedziso kha tshitshavha: *Ri do humbula ngeletshedzo yo tou livhanyiswaho na vhumfiwa musi ri tshi shumana na zwa thandululo, na u shumisa themendelo dzavhnga ndila yone yone.*

Tsumbo dza zwa thekiniki: mitangano ya vha re na mikovhe, foramu, u fhata vhukoni, u dzhenelela kha zwa u dzhia tsheo.

Liga 5: Mandafhadza

Tshipikwa tsha u dzhenelela: Tshitshavha tshi kona u dzhia tsheo nga tshone tshine.

Pfulufhedziso kha tshitshavha: *Ri do ita zwothe zwine na humbula zwone.*

Tsumbo dza zwa thekiniki: baloto na u vouta.

3. NDOVHOLOLO YA NDANGULO YA ZWIKO WA MADI

Ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi i sumbedza maga o fhambanaho kh ndangulo ya zwiko zwa madi kha la Afurika Tshipembe. Ndovhololo iyo I do dzhia tshifhinga tshi linganaho minwaha mitanu uri i fhele. Ni do kona u vhona uri 'U dzhenelela' ho vhewa vhukati vhukuma.

Ndovhololo zwavhudi- vhudi i thoma nth a kha tsha monde tsha nyolo, musi mazhendedzi a ndangulo ya madamu(CMA) a tshi bveledza mabono a zwiko, ho katelwaho zwiimiswa zwothe.

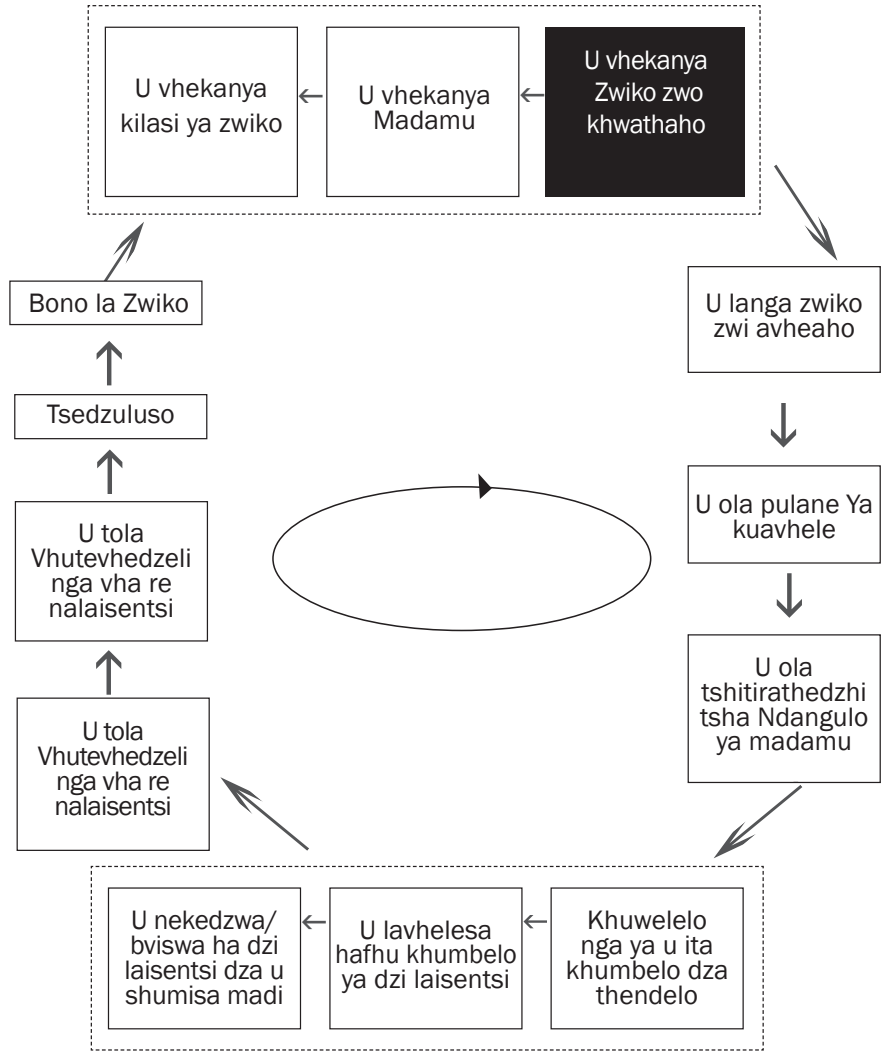
Hezwi zwi tevhelwa nga maga mararu a vhidzwaho Tshikalo tsha Ndivhanele ya Zwiko. Mulayo wa Lushaka wa Madiwo divhadza Tshikalo tsha Ndivhanele ya Zwiko hu u itela uri kuavhele kwa madi ku do vha kulinganaho, u khwatha, na mubvumo wa mupo.

Ndangulo ya Vhupo ha Madamu shuma u vhona uri madi a re hone ndi mangafhani. Musi izwi zwo no itea, Ndangulo ya Vhupo ha Madamu i bveledza pulane dzi dzhielaho nth a thodea dza mbulungelo dza madi. (madamu o tou fhatiwaho a mbulungelo ya madi oitelwa thodea dza vhathu na Thodea dza u Vhulungela zwa Vhutshilo, zwine zwa vha uir ndi madi matukusa ane a todea nga zwiko zwa madi uri a dzule kha mutakalo wa vhudi. Pulane ya kuavhelwe i tea u dzhiela nth a mafhungo a bono lo bveledzwaho kha liga la u thoma la ndovhololo.

Liga li tevhelaho ndi u ola pulane yo tanadavhuwaho i vhidzwaho u pfi Tshitirathedzhi tsha Ndangulo ya Madamu (CMS) tshine tsha do dzhenisa zwothe mbonelo kana bono la zwiko na pulane ya kuavhele. Musi hezwi zwo no itea, Ndangulo ya Vhupo ha Madamu I nga thoma zwa u nea laisentsi kha kha vhashumisi vha madi.

Kha khethekanyo dzi tevhelaho, ku shumisele kwa madi ku a lavheleswa u itela u vhona arali vha tshi shumisa madi nga ndila ye ya tendelanwa khayoy, na mutakalo nga u angaredza na u kushumisele kwa zwiko ku a lavheleswa u ya nga Tshitirathedzhi tsha Ndangulo ya Madamu.

Tsha u fhedzisela, ndovhololo yothe yo ambiwa nga hayo na u sedzuluswa, nga kha zwenezo hezwi zwothe hezwi zwothe zwo gudwa nga hazwo, na uri bono liswa lotendelwa khalo.

Ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi

NDOVHOLOLO YA U DZHENELELA I A TODEA KHA KHA MUSHUMO MUNWE NA MUNWE WA NNDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI

Ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi zwi nga itea i si tevhedze maga a u tevhkana a a re kha nyolo. Kha vhupo vhu re na madamu o fhambanaho kana thalutshedzo ndaela ya ya mushumo i nga di shanduka. Tshinwe tshifhinga mishumo mivhili I nga kha di iitea nga kathihi.

Kha ri sedze kha u dzhenelela hu ne ha todea kha ndovhololo ya mushumo munwe na munwe. Kha mushumo munwe na munwe, mueo wa u dzhenelela u na luswayo lwa HP(vhunzhi, ndalo) kana LP (vhutuku).

HP (u dzhenelela nga vhunzhi) zwi amba u dzhenisa vhatu nga vhunzhi kana vhatu vhothe, vhuimeleli ho tandavhuwaho, na khethekanyo ya u dzhenelela zwiambaho uri yo tanganelanaho kana I mandahadzaho.

LP (u sa dzhenelela nga vhunzhi) zwi amba u dzhenisa vhanwe vhatu, vhuimeleli ho thivhelwaho, na vhunzhi ha u dzhenelela ho di imiselaho u divhadza, kwama, na u dzhenisa vhatu.

1. Mbonelo phanda kana bono la zwiko HP

Vha languli vha Madi na vhatu vha re na mikovhe vho bveledza bono lithihi la uri vha toda madi avho a tshi langwa hani. Hezwi zwi nga khethekanywa nga zwipikwa na zwine zwa tea u swikelelwa kha tshifhinga tshituku tsha vhukati na tshilapfu

2. U ta kilasi ya ndangulo ya zwiko zwa madi HP

Kha liga ili vhatu vha re na mukobe vha ita nymbedzano ya dzulele ya miushumo ya tshifhinga tshi daho ya madamu avho nga u naga 'ndangulo ya kilasi ya madi hu u itela ya zwiko. U khethwa ha kilasi ya ndangulo zwi do vhea mikano ya zwine zwa do itwa nga vha Ndangulo ya Madamu na vhashumisi vha madi. (u bvisela khagala zwa kilasi ya ndangulo vha nga zwi wana kha bugu I no pfi Some, for all, forever nga Tally Palmer na dzinwe dzi wanalaho u bva kha

Khomishini ya Thodisiso ya zwa Madi) U dzhenelela tshothe nga vhatu vhothe vha re na mukovhe ndi zwa ndeme kha liga ili, ngauri arali kilasi ya zwa ndangulo ya khethwa, vhunzhi ha madi na kha khethekanyo dza madamu zwo no tendelanwa khayo nahone zwi a konda uri zwi nga shadukiswa.

3. U vhea madamu a u vhulunga madi LP

Kha liga ili, vhalangi vha madi vha zwi shuma nga ndila ya tshisaintsi uri madi ane vha nga a avhela vhatu ndi mangafhani o nekedzwaho uri hu swikelelwe madamu a mbulungelo ya madi sa zwe zwa ombedelwa nga

Mulayo wa Lushaka wa Madi(Thodea Khulwane dza Vhuthu Mbulungo and Mbulungelo ya Vhutshilo). Mushumo uyu a u todi nga maanda zwa vhudzheneleli, sa izwi mushumo u tshi itwa nga thimu dzi re na vhukoni ha zwa thekiniki. Hone vhathu vha tea u divhadzwa nga ha maitele aya, uri vha kone u pfesesa uri u vhewa ha Madamu a mbulungelo zwi do thithisa ndangulo ya Madi.

4. *U vhea Ndivho ya Zwiko zwo Khwathaho* LP

A fha thimu dza vha re na vhukoni vho vhea Ndivho ya Zwiko Quality ya zwiko zwothe, hu si Madamu a zwa Vhutshilo. U dzhenelela ha vhathu ndi nga vhukwamani.

5. *U langazwiko zwiavhealwaho* LP

Vhalangi vha madi na vhathu vha re na thimu dza vhathu vha re na vhukoni na u kona u amba uri vndi madi mangafhani a re hone kha Madamu mahulwane. Thodisiso iyi ndi ya tshisaintsi This is a scientific investigation, ine a i todi u dzhenelela ha vhathu. Hone vhathu vhone vha tea u divha uri ndi madi mangafhani a re hone, zwenezwo zwi amba uri sekithara inwe na inwe ya madi l nga ita khumbelo ya u avhelwa madi.

6. *Olani pulane ya kuavhele kwa madi* HP

Ulane ya ku avhelwe kwa madi itea u sumbedza thodea dza vhathu vhothe vha shumisaho madi kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi, na uri vhashumisi vhothe vha madi vha tea u i pfesesa. Pulane i tea u khwathisa vhungoho ya ku wanele kwa madi nga vhathu vhothe, ho ne kha linwe sia hu na u fulufhedzisa vhathu uri hu na madi manzhi a kha Madamu a Mbulugelo ya Madi. Kha liga ili vhathu vha nga ita mbambe na vhanwe kha uri vha wane madi manzhil.

7. *Olani Tshitirathedzhi tsha Ndangulo ya Madamu* HP

Hafha vhalangi vha madi na vhathu vhare na mukovhe vha lavhelesa kha kuavhlwe kwa madina khumbelou bva kha vhathu kathihi na ngeletedzo dzi bvaho kha Muhasho wa Zwa Madi na Madaka, na u bveledza Tshitirathedzhi tsha Madi tsho Tanganelanaho. Thodea na u tambisea ha Madi ndi zwa ndeme kha Tshitirathedzhi tsha Ndangulo ya Madamu. Kha liga ili,u dzhenelela na Nyambedzano ndi zwone zwa ndeme.

8. *Khuwelelo ya khumbelo dza laisentsi kana Khumbelo* LP

Hafha hu na vhashumisi vha madi na vhashumisi vha madi vha tshifhinga tshidaho vha tea u u ita khumbelo dza hone kana na u badela laisetsi kana thendelo dzavho dza u shumisa madi. Khumbelo inwe na inwe itea u lavheleswa hu tshi vhambedzwa na zwipikwa zwa Ndangulo ya Zwiko zwa

Madina pulae ya u avhela madi.

9. Usedzulusa kana u pima khumbelo dza **LP** *isentsi*

Hezwi zwo itwa nga Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. Mulayo wa zwa ndinganyiso, vhukoni, na kuvhukungele kwo khwathaho zwi tea u shumiswa kha u lavhelesa khumbelo.

LP

10. U nekedza dzi laisentsi

Vhaita khumbelo vha re na mashudu vha do wana laisentsi dzavho u bva kha Ndangulo ya Vhupo ha Madamu. A hu na u dzhenelela hu todeaho, Nga nndani ha musu vhashumisi vha tshi toda u hanedza kuavhele kwavho. Vha nga ita ngauralonga u tou humbela khatululo kha Tribunalala kana Bodo ya zwa madi.

11. U tola vhutevhedzeli nga vhathu vha re na dzi laisentsi **LP**

Vhaofisiri vha tolaho zwa madi u bva kha Muhasho wa zwa Madi na Madaka (DWAf)arali vhashumisi vha re na laisentsi (thendelo) vha tshi a shumisa madi nga ndila ine ye vha tendelana ngayo. Tshinwe tsha tshivhalo tsha u dzhenelela tsho tendelwa, ngauri vhathu vha re na mukovhe vha do lavhelesa kunwe kushumisele kwa madi nga vhanwe vhashumisi vha madi vha divhadza Muhashu wa Zwa Madi na Madaka arali u shumisa madi zwi siho mulayoni kana zwi tshi fhambana na zwe zwa tendelanwa khazwo.

12. U lavhelesa maimo a zwiko **HP**

He li ndi liga li lavhelesaho zwa vhunzhi ha ha madi na zwiko zwa madi kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Vhathu vha re na mukovhe vhana mushumo une vha tea u u ita, sa izwi u vha hone ha madi kha zwiko zwinwe na zwinwe zwi tshi kwama vhashumisi vhothe kha kha madamu o faredzho madi.

13. U lavhelesa nga huswa na bono liswa **HP**

Kha liga ili la u fhedzisela, vhalangi vha madi na vhashumisi vhothe vha madi vhan tshifhinga tsha lavhelesa nga huswa uri swithu zwo shumiwa nga ndila de. Hetshi ndi tshifhinga tsha vhathu vha re na mukovhe uri vha dise mihumbulo nga ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi kha minwaha mitanu yo fhelaho, u dzhenelela ndi ha ndeme. Ndi tshifhinga tshine vhathu vha nga vhidza vndangulo ya khwine, kana bono liswa.

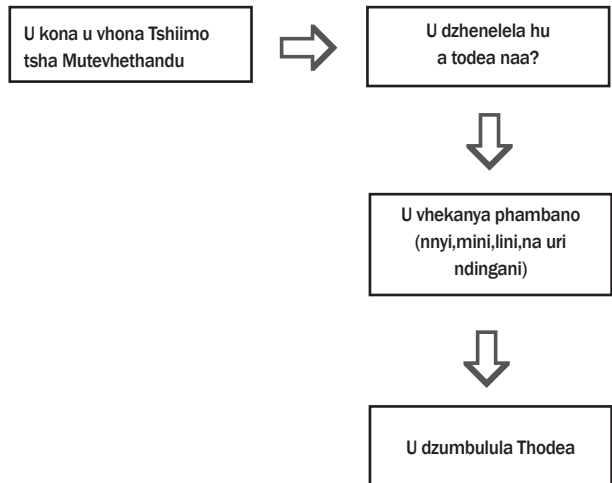

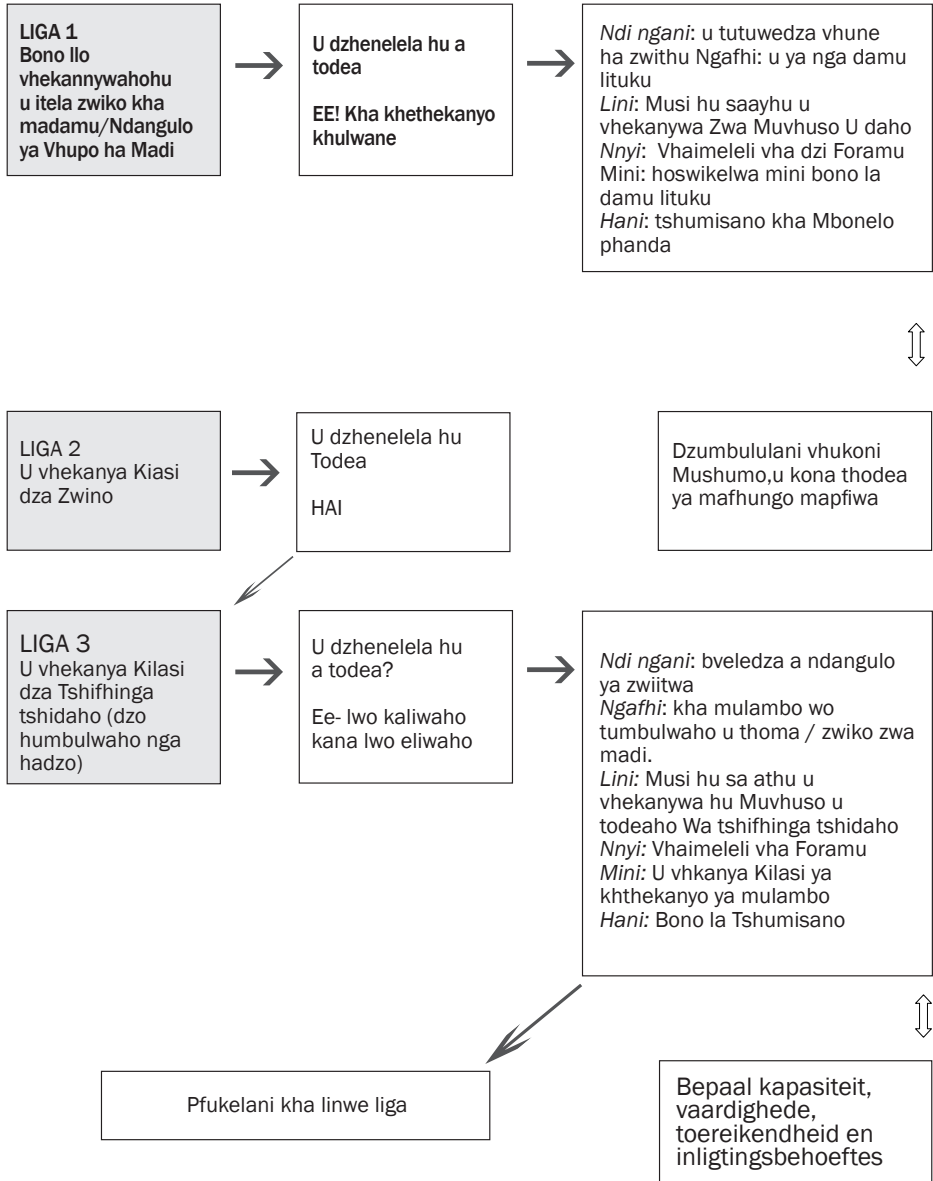
U TUMEKANYA U DZHENELELA KHA LIGA LINWE NA LINWE LA LA NDOVHOLOLO YA NDANGULO YA ZWIKO ZWA MADI

Muisi ri saathu u tumekanya liga linwe na linwe kha Ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi kha pulane ya u dzhenelela nga vathu vha rena mukovhe, ri tea u dzhiela ntha zwi tevhelaho:

- Hu todea hu ne hanga thomiwa hone – mushumo wa u thoma.
- Manwe maga a nga si thomiwe u swikela zwinwe zwi tshi do vha zwo fhelela, ri nga si so kou thoma hunwe na hunwe kha ndovhololo ya mutengelele.
- A si maga othe a todaho zwa dzhenelela.
- Maga o fhambanaho kha ndovhololo kana mutengelele wa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi; hezwi zwo tevhekanywa afho ntha sa u sa dzhenelela nga vhunzhi(LP) kana u dzhenelela nga vhunzhi (HP).
- Maitele a u dzhenelela a toda zwishumiswa, masheleni, tshifhinga tsho tetshelwaho na mbekanyamushumo dzo dzudzanywaho.
- Kha liga linwe na linwe, ri tea u vhudzisa mbudzi *mini*, *nny*, *ngafhi/gai*, *lini nauri ndingani*, u bva afho na kona u shuma na thodea dza u dzhenelela dzi tevhelaho kha phindulo. Hu si na u vhudzisa na u fhindula mbudzi idzi ri nga si kone u pulana nga ha u dzhenelela nga ndila ya vhudi.

Mushumo munwe na munwe kana liga kha mutengelele kana ndovhololo ya kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi u nga di kwashekanwa hu u itela u tumekanya mishumo yo khetheaho, sa zwi tevhelaho:

4. U LAVHELESA NA U SEDZULUSA ZWA U DZHENELELA

Musi hu tshi khou lavheleswa na u dzhenelela, a hu na mutevhe wo kaliwaho wa u lavhelesa zwo swikelwaho kana zwisumbedzi kana maitele ane a do ri sumbedza zwine ra tea kha nyimelo dzothe. Ndi khwine u shumisa mathomo o disendekaho nga mbudziso, dzi tumekanyaho mbudziso *mini*, *nny*i, *ngafhi/gai*, *lini nauri ndingan*, *hani* kha mushumo munwe na munwe wa kha Mushumo munwe na munwe kana liga kha mutengelele kana ndovhololo ya kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi.

NDINGANI, MINI, NNYI, NGAFHI/GAI, LINI , HANI

Ndingani?

U dzheneleal hu nga si shume arali arali vhathu vha si na vhutanzi uri *ndingan*i vho rambiwa mitanganoni, kana uri even *ndingan*i Foramu dza Madamu dzo tiwa. Vhadzheneleli vha tea u divha na u tenda hu na zwiitisi kha u dzhenelela havho. Kha u fhindula uri *ndingan*i zwi thusa vhashumi uri vha divhe uri hu todea mini kha u divha zwinzhi uri hu todea mini kha maitele a u dzhenelela. Zwi do dovha zwa sumbedza uri ndi a fhio mafhungo ane vhathu vha a toda uri vha kone u dzhenelea.

Mini?

Vhathu vha tea u pfesesa uri liga linwe nalinwe kha mutengelele u na thodea dzo fhambaho, tshinwe tshifhinga na phindulo dzo fhambanaho.

Ndi nnyi?

A si munwe na munwe ane a do vha e hone mutanganoni. Inwe ndila ya u imelela l a todea. Vhashumi vha tea u humbula nga ha mbudziso *nny*i *zwavhudi*, ngauri maitele a u dzhenelela a toda a tea u dzhenisa vhathu vhothe nahone nga tshi demokirasi. Tshinwe tshifhinga Foramu dza zwigwada zwi re nnda ha vhupo ha madamu zwi tea u diswakha mitele a u dzhenelela arali thodea dzavhho dzo thithisea nga mishumo ya madamu.

Mbudziso nga ha *nny*i zwi dzhenisa mafhungo a maanda:

- *Ndi nnyiane* ane a kona u dzhenelela na uri *ndi nny*i a sa konit, na uri *ndingan*i?
- Vhuimeleli kha kha tshigwada tshinwe na tshinwe ho tea naa?
- Lutamo lwa *vhonny*i une muimeleli a amba ngalwo lwa vhathu vha re na mukovhe, kana lwae enemune?
- U imelelwa ho tendelwa nga tshigwada tsha vha rena mukovhe tshine atshi imelela?

Musi zwi tshi da kha u dzhenelela, mafhungo a uri *ndi nnyi* ane a dzhenelela zwi tea u tou itwa Nyambedzano nga nga vha vha langa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Tvha tea u vhona uri u dzhenelela hu hu fusha thodea dza vhathu vhothe vha re na mukovhe, hu tshi katelwa na na dzi pholisi, milayo, na zwiko zwi re hone.

Lini?

Mbudziso ya tshifhinga (*lini*) zwi di vha thaidzo khulwane kha Ndangulo ya u dzhenelela. Vhalangi vha Ndangulo ya Zwiko zwa madi a vha na vhutanzi ha uri *ndi lini* hu ne ha tea u dzhenisa vhathu vha re na mukovhe. Mutengengelele kana ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi l nga di shumiswa nga ndila yavhudi sa ngeletshedzi i thusaho vhukuma kha ufhindula mbudziso ya tshifhinga.

Ngafhi?

Hu na phambano mbili dza mbudziso *lini*. Ya u thoma ndi: lini kha Ndangulo ya Vhupo ha Madi arali hu nga vha na u dzhenelela? Dzinwe dza tsheo dzi kwama vha vhathu vhothe vha re na mukovhe kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, hone dzinwe tsheo dzi dzhenisa vhathu uya nga hu ne vha dzula hone kna na hu thodea ya tsheo ya todea hone.

Inwe *lini* ndi mbudzisoni: *ngafhi* hu ne ra tea u tangana? Ndi zwa ndeme nanga fhethu ha mutangano hu ne ha kona u swikelelea nga nga vhathu vhothe nga maanda tshigwda tshi shayaho.

Hani?

Zwauri u dzhenelela zwi do itea *hani* zwi ambelwa kha vhukoni, khethekanyo y a vhufulufheli na zwiko zwi todeaho uri vhathu vha kone u dzhenelela. Zwi do vha hafhu zwa ambelwa kha mbadelo, lushaka lwa muvhigo, u tshimbidza nandisedzo ya thusedzo dza tshomedzo dza ngudo. Zwiko kana vha ndisedzo dza tshumelo vha tea u diswa vha tshi bva nnda ha vhupo ha madamu. Honeha, u dzhenelela ho tutuwedza nga ngomu kha vhupo na kha vhathu vha maimo a fhasi, zwi nga vha u vhulunga masheleni na u khwathisa.

MBUELO DZO DISENDEKAHO NGA MATHOMO KHA NDANGULO YA U DZHENELELA

Matho o disendekaho nga mushumo ndi tshinwe zwi sedzesa kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi yo khetheaho ya mushumo u ne wa toda u itwa. Tmathomo aya l na mbuelo dzo vhalaho, dzine ra dzi talutshedza nga fhasi.

U fhata vhukoni

Mathomo o disendekaho nga mushumo zwi tumanya vhukoni kha mushumo munwe na munwe. Vhungoho ha u fhata vhukonivhupfala zwavhudi kha vhatu musi zwo tou vha na vhushaka thwii na na mishumo nga ndila yeneyi. Thodea dza vhatu dzi vha khagala, Hezwi zwi leludza kuitele kwa u khethekanyel kwa tshifhinga tsha u fhata vhukonikhavhathu vho khetheaho.

U kovhana maanda

Mathomo aya o disendekaho nga mushumo a hudzisa zwi khagala uri ndi vhonnyi vhane vhane ha tea u dzheniswa kha kha tsheo na uri ndeme ya tsheo idzi dzi do vha dzifhio. Hezwi zwithusa munwe na munwe uri a nange na shumana na mafhungo a maanda musi a tshi bvelela.

U nanga vhatu vha re na mukovhe

U naga vhatu vhane vha vha na mukovhe zwi tea nga maitete a re khagala hu si na tshidzumbi. Arali ra lavhelesa kha mishumo yo khetheaho, zwi khagala u humbula uri ndi vha fhio vhane vha fanelwa u dzheniswa na uri ndi ngani.

Zwiko zwa u dzhenelela

U wanulusa zwiko zwa vhukuma zwa mishumo ire khagala zwi a lelulwa u fhirisa u wana zwiko zwa maitete ane a dzula akhou bvela phanda.

5. MUSHUMO WANGUDO WODISENDEKAHONGAU DZHENELELA: PULANE YA NDANGULO YA MADAMU YA KAT RIVER

Kha damu la Kat River, Dzangano la Vhashumisi vha Madi (WUA) li khou bveledza Pulane ya Ndangulo ya Madamu(CMP). Maitele aya a khou itwa thodisiso nga Rhodes University vhuimoni ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, u ko na u nanulusa uri vhathu vha re na mukovhe vhapo vha nga ko na hani langa pulane idzo. Thodisiso yo diimisela u nea ngeletshedzo kha manwe madamu kana madamu matuku ane a do tea u bveledza Pulane dzaNdangulo dza Madamu dzi fhindulaho zwa mupo wavho wapo.

Pulane ya Ndangulo ya Madamu a I fani na Tshitirathedzi tsha Ndangulo ya Madmu. Tshitirathedzhi tsha Ndangulo ya Madamu tshi nga bveledzwa fhedzi nga Zhendedzi la Ndangulo ya Madamu, nahone ndi la Vhupo ha Ndangulo ha Madi. Pulane ya Ndangulo ya Vhupo ha Madamu ndi pulane yapo ine ya vhilaelo nga ha u shumisa zwiko zwa madi kha khethekanyo ya madamu. Naho zworalo mishumo ya u bveledza Pulane ya Ndangulo ya Madamu dzi fana na mishumo ya mutengelele kana ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi, mafhungo manzhi a u dzhenelela a u dzhenelela a a fana.

Vhatodisisi vho dzinginya la uri u shumisa mishumo ya ndovhololo ya Ndangulo ya Zwiko zwa Madi yo do guda maitele a u dzhenelela: uh tshi vhudzisa mbudziso so tea ngani,mini, nnyi,ngafhi, lini na uri hani and how. Naho Madzangano a Vhashumisi vha Madi vho takalela maitele a thodisiso, Mushumo wa u bveledza kana u ita zwo vha zwi songo leluwa. Vhaofisiri vha muvhuso, vhorasaintsi na vhadzulapo vha vhupo ha madamuni vho vha vha sa shumi vhothe zwavhudi. U ri vhathu vha thome u dzhenelela zwo vha zwi tahaidzo. Vhanwe vhathu vho vha vha si na dzangalelo ngauri vho vha tshi khou shumisana thwii Muhasho wa Zwa Madi na Madaka hu lingedza u vha na mbetshelo thodea dzavho dza madi dza tshifhinga tsitu. Musi muhanga wa zwa thodisiso zwo talutshedzwa kha Madzangano a Vhashumisi vha Madi, ho vha phindulo dzo fhambanaho. Minwe mirado ya Madzangano a vha Shumisi vha Madiyo pfesesa uri zwila fhedza tshifhinga nahone zwa dovha zwa dura. Khavho zwo vha zwi tshi fana na maitele a u nanga uri ndi vhafhio vhane nga imelelwa kha Dzangano la Vhashumisi Madin.

U thomiwa ha Dzangano la Vhashumisi vha Madi zwo vha maitele o no vhahone a zwi kwamaho zwa tshanduko. Vhashumisi vha madi vha mahayania vho ngo vha na maanda a u vouta kha Dzangano la Vhashumisi vha Madi, hone vhone na Foramu dza Madi dza Kat dzo vha na vhaimeleli kha komiti ya ndangulo ya Dzangano la Vhashumisi vha Madi. Nga nnda ha izwi, vho pfesesa uri komiti ya ndangulo ya Dzangano la Vhashumisi vha Madi i toda

fhedzi vhunzhi ha vhashumisi vha madi, na uri a zwo ngo fhambana na Bodo dza Tsheledzo dza kale.

Vhatodisi vha Rhodes vho vhudzisa mbudziso kha zwa maitele na tsheo kha vhanwe vha Dzangano la Vhashumisi vha Madi. Vho pfesesa uri maitele a u dzhenelela o tea shuma vhukuma na u dzhenisa zwigwada zwa vhatu vha re na mukovhe. Komiti thangeli ya thandela yo dzinginya la uri maitele a u dzhenelela kha u kha zwa u thomiwa ha Mdamu a mbulungelo ya madi zwi tea u itwa nyambedzano nga hazwo, hu tshi dzielwa nthamba mbilahelo idzi.

Komiti ya ndangulo ya Dzangano la Vhashumisi vha Madi yo fhedzisela yo tendelana na mishumo mihulwane na kha Pulane ya Ndagulo ya Madi zwine zwa do kona u katela mvhanwe vhatu vha re na mukovhe. Mishumo yo vha:

- U fhata Madamu.
- U ola pulane ya u avhela madi.
- U ola pulane dza tshifhinga tshi daho.
- U ita Tsedzuluso.

Mbudziso dza ndeme *ngani, mini, nnyi, ngafhi, lini and hani* dzi nga vhudziswa nga ha mushumo munwena munwe hu u itela u dzhia tsheo nga ha u dzhenelela:

MUSHUMO 1: *U vhea Madamu*

Ngani? Vhatu vha tea u kwamiwa nga ha kilasi ya ndangulo ine vha funa nga milambo yavho, vha tea u divha nga ha Madamu a mbulungelo ya madi na pfanelo dzavho.

Ngafhi? Khethekanyo ya Madamu.

Lini? Musi kilasi ya ndangulo ya madamu l tshi nga khuneledzwa.

Nnyi? Vhashumisi vha mahayani, vhatuku/ vhanwe vha khou tou thoma/vha khou bvelela/vhunzhi ha vhazwali vha maswiri, masipala, Muhasho wa Zwa Madi na Madaka, ndondolo, vhuendelamashango, madaka, mahosi, vhalimi vhafuwi, Foramu ya Madamu Catchment Forum.

Vhunzhi ha ha vha thu vha re na mukovhe vha na vhuimeleli kha Dzangano la Vhashumisi vha Madi. Kha vhanwe a zwo ngo ralo, vha nga rumela vhu-rumelwa, vhune ha do rambiwa kha mitangano yothe. Vhatu vhothe vha re na mukovhe vha do vhudziswa uri ndi kha khethekanyo ifhio ine vha tama u dzhenelela.

Mini? Vhukwamani nga ha kilasi ya ndangulo ya zwio.

Hani? Tsedzuluso.

MUSHUMO 2: *Pulane ya u avhela madi*

Ngani? Vhathu vhothe vha dzulaho kha vhupo ha madamu vha vha tea u dzhenelela kha kuavhelwe kwa madi a re hone.

Ngafhi? Khethekanyo dza madamu.

Lini? Musi pulane ya kuavhelwe kwa madi i tshi nga khunyeledza.

nny? Vhathu vhothe vhane vha sumbaho dzangalelo.

mini? U dzhenelela nga u imelela thodea dza tshigwada tshavho tsha Vhashumisi vha Madi kha pulane ya kuavhelwe kwa madi.

Hani? Nga u amba nga ha u avhelana uswikela vhothe vha tshi tendelana, hu tshi shumiswa thusedzo dzo funzeaho arali zwi zwa ndeme.

MUSHU 3: *Pulane dza Tshifhinga tshidaho*

Ngani? Vhathu vha toda u divhadzwa na u kwamiwa na ha pulane dzi kwamaho mishumo ya madamuni.

Ngafhi? Khethekanyo thuku dza madamu.

Lini? Musi pulane dzi saathu u khunyeledzwa.

Vho nny? Vhathu vhothe vha sumbedzaho dzangalelo.

Mini? U dzhenelela nga u ita uri vha a divhadzwa na u nea mihumbulo kha pulane dzine dza vha kwama.

Hani? Mitangano ya Tshitshavha.

MUSHUMO 4: *U sedzulusa*

Ngani? He tshi ndi tshone tshifhinga kha vhadzulapo uri vha nee mihumbulo ya u fhedza kha matshimbidzele, na tshifhinga tsha u divhadza vhathu nga ha CMP.

Ngafhi? Khethekanyo dza Madamu.

Lini? Musi thandela iyi i saathu u fhela.

Vho nny? Vhadzulapo vhothe vha sumbaho vhana dzangalelo.

Mini? U dzhenelela nga u vhona uri vha a divhadzwa na u nea vho mihumbulo yavhokha maitele ayo othe.

Hani? Mitangano ya Tshitshavha.

Pulane ya Ndangalu ya Damu la The Kat River ndi tsumbo ya vhudi ya tanganya thoho zwine zwa itea kha u dzhenelela ha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM). Vhashumisi vha Madi vha toda u vhona nyito, madzuloni a u humbula uri vhathu vha ngda dzheniswa hani kha Ndangulo ya Zwiko zwa Madi(WRM). Vhatea u vhona Ngoho, nyito lavhelesaho kha zwa vhupulani. Hezwi zwi a pfesesea, hone vha tea u guda uri vha nga dzhenelela hani nga ndila ya kuvhusele kwa tshi demokirasi k Ndangulo ya Vhuopo havho ha zwa Madi.

MAFHEDZO

Musi hu tshi lavheleswa u sa lingana ha tshifhinga tsho fhiraho kha la Afurika Tshipembe, ri nga si lavhelele vhathu vhothe uri vha nga vha vho pfumbudzwa u pfana uri vha kone u ita mushumo wa ndovhololo wa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi. Hu do di vha na u lalelana na nyito hu u tsireledza dzangalelo la zwigwada zwo zwo khwathaho'. Maga a u avhela a nga vha o ne a sa pfesesei. Hafha Zhendedzi la Ndangulo ya Madamu na Muhasho wa zaw Madi na Madaka vha tea na mukovhe u ne vha ushuma kha u konanya na u tandulula thaidzo. Kha thahelelo ya zwikombudziso dzi tevhelaho ndi dza ndeme:

- Ndi vha fhio vhane vha do avhelwa kana u nekedzwa u thoma?
- Ndi afhio maitele na matshimbidzele ane a do itwa kha sekithara inwe na inwe?
- Vhathu vha do tea u tanziela na u tikedza khumbelo dzavho naa?
- Hu do shumiswa khumbelo dza zwa mulayo, hu ne vha ita khumbelo vha tea u lugisela na tsireledza khumbelo dzavho naa?

Nyito ya mushumo i do talutshedza uri mafhungo a ya ado ambiwa nga ndila de. Zwithu zwi si zwavhudi zwi nga di itea musi vhashumisi vha madi vha tshi tatisana.

Vhumatshelo ha Ngangulo ya Zwiko zwa Madi (WRM) vhu kha kuhumbulele na kupulanele, kha zwa tsivhudzo mafhungo manwe na manwe, na u diimisela u guda.

Vhashumi vhane vha lingedza u dzhenisa zwitshavha zwo khethululwaho kha madzangano a vhathu vha re na mikovhe vha tea u divha uri mulayo u a vhatikedza. Zwigwada zwa vha dzulapo vha nga shumisa shumisa thikedzo ya zwa mulayo, hone mulayo a u nga do thusa vhathu vha s itiho tshithu. Hezwi zwi ri vhuisela murahu kha mafhungo a ndeme a u fhata vhukoni. Arali madzangano apo na zwigwada vha si na zwa u swikelela zwavhuthu na zwa masheleni, muhumbulo muhulwane wa zw u dzhenelela kha zwa Ndangulo ya Zwiko zwa Madi a u nga shumi.

Zwigwada zwa vhathu vha re na mukovhe vha nga di hahedzwa, shushedzelwa kule , kana vha si tsha vha na dzangalelo. Zhendedzi la Ndanguloya Madamu li nga di wana li tshi kho u shuma na Foramu ya Madi ine ya imelela fhedzi vhathu vhatukutuku vha re na dzangalelo. Honeha, maanda avha na vhadzulapo. Zwi bva kha vhone vha ne u ita uri Ndangulo ya Zwiko zwa Madi i shume. Hezwi zwikatela rothe, sa izwi munwe na munwe kha la Afurika Tshipembe a tshi tshila na u shuma kha madamu.